
CERCETĂRILE ARHEOLOGICE

DE LA TÂRGU NEAMȚ - DEALUL POMETEA

de Constantin Preoteasa,
Roxana Munteanu,
Dorin Nicola
și Gheorghe Dumitroaia

Istoricul cercetărilor

Așezarea de la Târgu Neamț-Dealul Pometea a fost semnalată pentru prima dată în anul 1938, când R. Vulpe și C. Matasă au întreprins aici primele sondaje, prilej cu care – pe lângă urmele de locuire modernă – au mai fost menționate altele datând din faza Cucuteni B și din evul mediu târziu¹.

În anul 1973, I. Untaru a întreprins un nou sondaj, identificând și câteva complexe de locuire cucuteniene, construite direct pe sol, fără platformă de lemn, similare locuințelor din alte așezări Cucuteni B².

Planurile acestor cercetări au rămas necunoscute până în prezent, singurele informații publicate – de fapt scurte note informative – semnalând în general existența unui bogat material arheologic, în cea mai mare parte a sa fragmentar și corodat.

În anul 2003, o echipă a Complexului Muzeal Județean Neamț, formată din Gh. Dumitroaia – responsabil de șantier, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola (Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț – Centrul Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni) și V. Josanu (Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț) a efectuat noi cercetări arheologice – cu caracter de salvare – în așezarea de aici,

¹ C. Matasă, *Cercetări din preistoria județului Neamț*, în *BCMI*, 97, 1938, p. 34; Șt. Cucuș, *Săpăturile arheologice din județul Neamț (III)*, în *MemAntiq*, IV-V (1972-1973), 1976, n. 2; Idem, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Neamț*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 54, nr. 56.1.a; Idem, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, *BMA*, VI, Piatra-Neamț, 1999, p. 21, 184, nr. 55; D. Monah, Șt. Cucuș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985, p. 153, nr. 1026; Gh. Dumitroaia, *Săpături arheologice sistematice și periegheze din județele Neamț, Bacău și Suceava (2002-2003)*, în *MemAntiq*, XXIII, 2004, p. 447; Gh. Dumitroaia, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, V. Josanu, *Târgu Neamț-Dealul Pometea*, în *CCAR. Campania 2003, 2004*, p. 350.

² Șt. Cucuș, *Săpăturile arheologice ...*, în *loc.cit.*, p. 303, nr. 14; Idem, *Faza Cucuteni B ...*, p. 47-48, 184, nr. 55; D. Monah, Șt. Cucuș, *op.cit.*, p. 153, nr. 1026; Gh. Dumitroaia, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 447; Gh. Dumitroaia, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, V. Josanu, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 350.

Fig. 1. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Vederi generale.

<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

scopul principal fiind acela de a descărca de sarcină arheologică terenul ce urma să fie ocupat de cimitirul nou al bisericii „Sfinții Voievozi”, precum și valorificarea din punct de vedere științific a materialelor descoperite³.

Cercetările din anul 2003 (fig. 2)

Stațiunea este situată pe Dealul Pometea, ce constituie un promontoriu al Culmii Pleșului, aflat în partea de nord a orașului Târgu Neamț. Acesta este orientat pe direcția est-vest, laturile de sud și de nord prezentând rupturi ale pantelor. Pe latura estică, la baza dealului, curge un pârâu cu caracter intermitent.

Platoul pe care s-au efectuat cercetările este situat spre limita estică a dealului, la est față de Biserica „Sfinții Voievozi” și de cimitirul vechi, coboară în pantă lină de la nord spre sud și de la vest spre est. Acesta are o suprafață de cca. 6300 m², din care 245 m² au fost afectați de săpături. În momentul desfășurării cercetărilor noastre în cimitirul nou al bisericii fuseseră săpate deja două morminte de dată recentă.

Cercetarea din 2003 a așezării a debutat cu trasarea unei secțiuni transversale (S. I), de 140 m² (70 x 2 m), cu scopul de a stabili stratigrafia așezării. Spre capătul său sud-estic, la 2 m spre sud-vest, a fost realizată o altă secțiune (S. II), de 56 m² (28 x 2 m), iar în imediata apropiere a bisericii, între absida nordică și limita de nord a terenului pe care a fost ridicată aceasta, a fost efectuată o a treia secțiune (S. III), de 13 m² (6,5 x 2 m). Toate cele trei secțiuni erau paralele și orientate pe direcția SE-NV. Spre capătul nord-vestic al S. I, în dreptul carourilor 30-32, spre sud-vest, separată de ea printr-un martor stratigrafic de 0,30 m lățime, a fost deschisă o casetă (Cas. A), de 36 m² (6 x 6 m), cu scopul dezvelirii unei locuințe cucuteniene (L. 1). Primele două secțiuni, precum și caseta au fost împărțite în carouri de 4 m² (2 x 2 m).

Stratigrafia așezării, în zona platoului, se prezintă astfel:

- strat vegetal, până la 0,15-0,30 m adâncime, de culoare brun-cafenie, cu granulometrie mare, conținând numeroase vestigii arheologice aparținând culturii Cucuteni (faza B) și epocii moderne, fragmentate și puternic corodate;
- nivel arheologic propriu-zis, neidentificat pe întreaga suprafață cercetată, între 0,30-0,50 m adâncime, nediferențiat prin culoare și textură de stratul vegetal, conținând materiale arheologice din faza Cucuteni B;
- strat steril, ce apare parțial în S. I, S. II și Cas. A, între 0,15-0,30 m adâncime, constând în argilă nisipoasă, de culoare gălbuie, cu calcare și șisturi verzi în compoziție, până la care s-a realizat nivelarea modernă;
- strat steril, de la 0,50 m adâncime, constând în argilă lutoasă, de culoare galbenă.

Cercetările arheologice efectuate cu acest prilej au evidențiat faptul că în zona cimitirului nou cea mai mare parte a solului împreună cu vestigiile arheologice din cuprinsul său, a fost rasă în perioada modernă, ajungându-se uneori chiar până la partea superioară a stratului steril (argilă nisipoasă cu calcare și șisturi verzi în compoziție), creându-se astfel un platou, pe care în urmă cu aproximativ un secol a fost construită din lemn vechea casă parohială și dependințele acesteia, ce nu se mai păstrează în prezent.

³ Gh. Dumitroaia, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 447; Gh. Dumitroaia, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, V. Josanu, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 350.

Ulterior, au fost săpate niște gropi de mari dimensiuni, două dintre acestea fiind surprinse parțial și în săpăturile noastre, pe traseul S. I, în care au fost aruncate cel puțin o parte din vestigiile arheologice distruse, atât cucuteniene, cât și moderne.

Complexele descoperite

Primele complexe, datând din faza Cucuteni B, au fost descoperite în această stațiune în urma cercetărilor efectuate de I. Untaru, în 1973. Deși autorul descoperirilor nu a publicat nimic referitor la acestea, i-a oferit informațiile – cu caracter inedit – lui Ștefan Cucoș, care a menționat câteva date sumare despre ele în sinteza dedicată fazei Cucuteni B din zona subcarpatică a Moldovei⁴.

Cercetările efectuate de noi în anul 2003 au scos la iveală alte complexe, aparținând atât fazei B a culturii Cucuteni, cât și epocii moderne, pe care le vom prezenta în cele ce urmează.

Complexele cucuteniene

Din faza B a culturii Cucuteni au fost descoperite o locuință (L. 1), o vatră (V. 1) și câteva gropi.

Locuința 1 (L. 1) (fig. 5-6)

Resturile locuinței, cu o grosime de 0,20-0,40 m, au fost descoperite pe traseul S. I (carourile 30-32) și în Cas. A (carourile A-C 1-3), între 0,35-0,85 m adâncime, fiind orientate pe direcția NE-SV. Acestea erau suprapuse în mare parte de resturile complexului 2 (C. 2), formate din pietre de râu, care aparțineau epocii moderne. Ele se prezentau sub forma a două mase de chirpici arși la roșu-cărămiziu, uneori chiar până la vitrificare, dispuse la extremitățile nord-estică și respectiv sud-vestică, înspre centrul casei fiind tăiate de nivelarea amintită, iar pe latura sud-estică de un șanț modern, cu dimensiunile de 7 x 0,5 x 0,5 m. Fragmentele mai mari de chirpici prezentau amprente de pari și nuiete provenite de la structura de rezistență. Construcția avea formă rectangulară și dimensiuni medii, suprafața sa fiind de cca. 40 m² (8 x 5 m). Aceasta a fost construită direct pe solul amenajat în prealabil, fiind lipsită de platformă. În cuprinsul ei nu s-a descoperit nici o amenajare interioară. Inventarul său era destul de bogat și consta în fragmente ceramice corodate, piese de silex și un topor trapezoidal de gresie.

Vatra 1 (V. 1) (fig. 4)

Resturile sale au fost descoperite pe traseul S. II (carourile 11-12), la 0,35 m adâncime. Vatra avea formă rectangulară, cu laturile de cca. 1 m (suprafața – 1 m²). Aceasta era în mare parte deranjată, iar pe latura vestică era tăiată de o groapă (G. 13). Avea un pat format din fragmente ceramice Cucuteni B, de diferite dimensiuni, lucrate din pastă fină, arse la roșu-cărămiziu, provenind de la mai multe vase neîntregibile, corodate și lipsite de decor. Vatra prezenta o singură fază de utilizare.

⁴ Șt. Cucoș, *Faza Cucuteni B ...*, p. 47-48, 184, nr. 55.

Gropile

Aceste complexe au fost descoperite în cuprinsul S. I, S. II și Cas. A. Majoritatea lor au fost observate în plan în stratul steril (argilă de culoare galbenă). Aveau în general forma circulară și dimensiunile medii, atât în ceea ce privește diametrul, cât și adâncimea. Umplutura lor consta în sediment de culoare brun-cenușie, uneori cu chirpici, cenușă, cărbune și pietre în compoziție. Inventarul acestora era format din fragmente ceramice corodate, resturi osteologice calcinate, artefacte de silex și piatră, fragmente de reprezentări plastice antropomorfe și zoomorfe, precum și fragmente de chirpici provenite de la diferite amenajări. Existau însă și gropi lipsite complet de inventar.

Complexele moderne

Din această perioadă au fost descoperite două complexe (C. 1 și C. 2) și câteva gropi.

Complexul 1 (C. 1) (fig. 3)

A fost dezvelit parțial pe traseul S. I (carourile 5-6), pe o lungime de 2 m și o lățime de cca. 1 m, la 0,15-0,30 m adâncime. Acesta consta într-un șir de pietre de râu, de diferite forme și dimensiuni, orientat relativ pe direcția NE-SV.

Complexul 2 (C. 2) (fig. 5)

A fost descoperit pe traseul S. I (carourile 31-32) și în Cas. A (carourile A-C 1-3), la 0,35-0,85 m adâncime. Acesta consta într-o aglomerare de pietre de râu, de diferite forme și dimensiuni, ce suprapunea în cea mai mare parte locuința cucuteniană (L. 1), la a cărei distrugere contribuise într-o mare măsură. Forma sa era probabil rectangulară, iar orientarea pe direcția NE-SV. Acesta era tăiat înspre centrul casetei de nivelarea amintită, iar pe latura sud-estică de un șanț, cu dimensiunile de 7 x 0,5 x 0,5 m, ambele fiind posterioare lui.

Gropile

Aceste complexe au fost descoperite pe traseul S. I și S. II, însă unele doar parțial. Ele aveau în general forma circulară, dimensiunile mari și foarte mari și un inventar foarte bogat, constând în chirpici arși proveniți de la construcțiile cucuteniene, pietre de râu de diferite forme și dimensiuni, dintre care unele cu urme de lipitură de lut, provenite de la construcțiile moderne, fragmente ceramice corodate, resturi osteologice calcinate, artefacte de silex și piatră, reprezentări plastice antropomorfe și zoomorfe și diferite obiecte de fier, puternic corodate.

Cele mai recente dintre gropile descoperite au fost realizate imediat după ce s-a făcut nivelarea amintită, în scopul de a se introduce în ele cel puțin o parte din vestigiile arheologice – cucuteniene și moderne – distruse cu acest prilej. Două dintre aceste complexe au fost surprinse parțial de noi pe traseul S. I (G. 2, în carourile 17-20, și G.3, în carourile 12-14). Ele aveau forma neregulată, diametrul maxim de cca. 4-5 m și adâncimea de cca. 1-1,15 m. Inventarul acestora era deosebit de bogat, remarcându-se în acest sens resturile unui complex de locuire cucutenian, precum și o aglomerare de pietre mari de râu, de diferite forme, cu urme de lipitură, provenită probabil de la fundația unei construcții moderne.

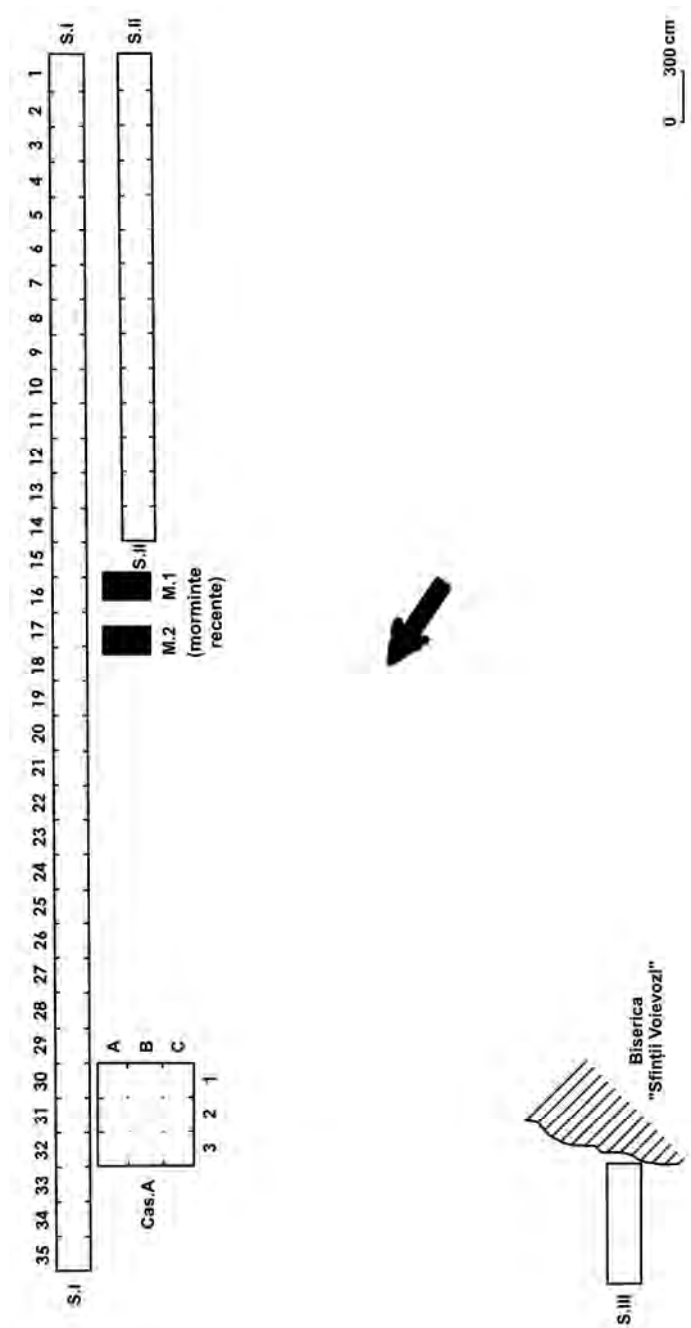

Fig. 2. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Plan de situație (campania 2003).

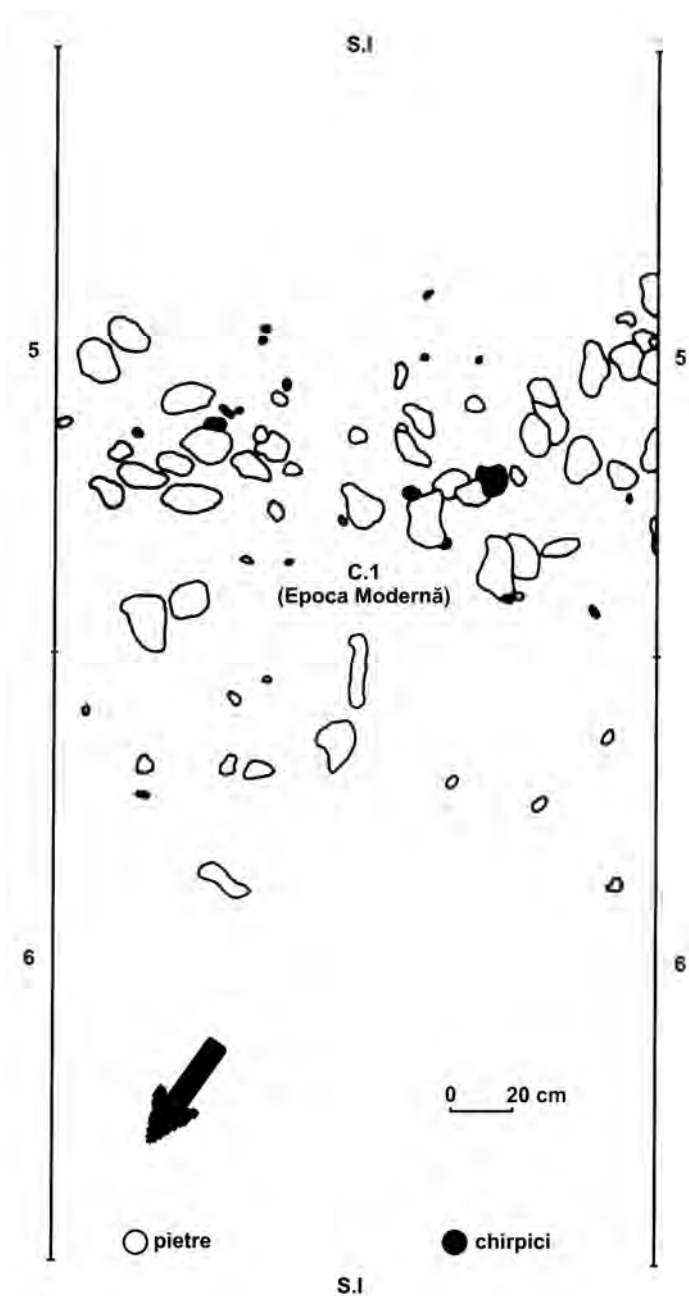

Fig. 3. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Complexul 1 (C. 1) (Epoca Modernă).

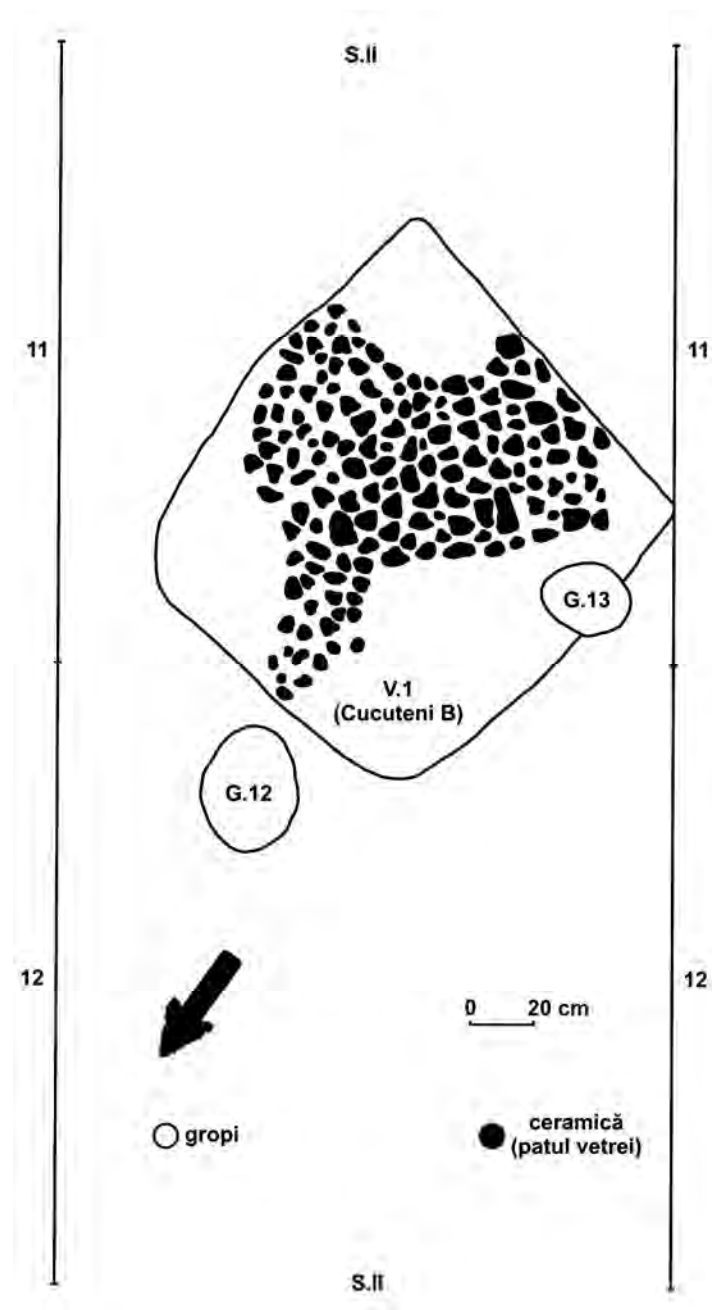

Fig. 4. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Vatra 1 (V. 1) (Cucuteni B).

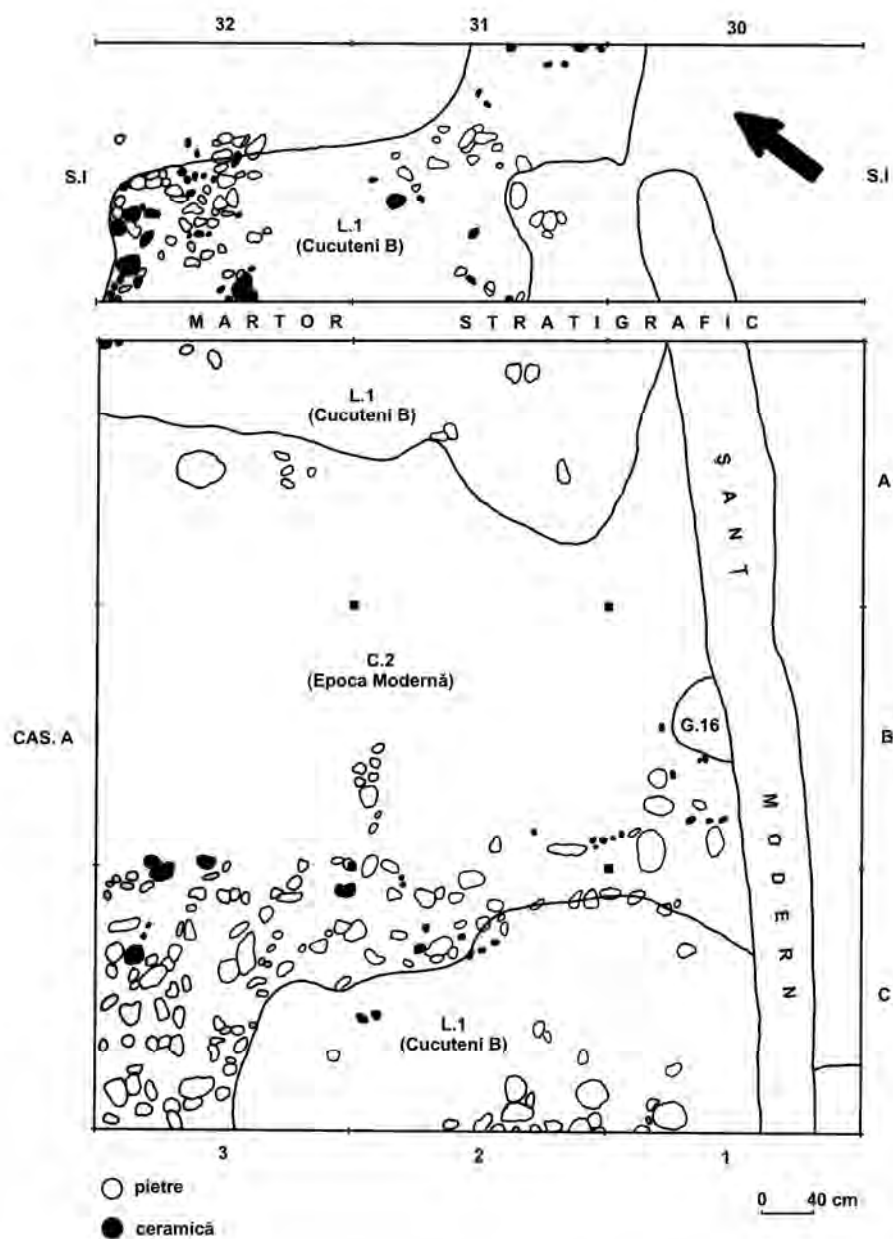

Fig. 5. Târgu Neamț-Dealul Pometea.
Locuința 1 (L. 1) (Cucuteni B) și Complexul 2 (C. 2) (Epoca Modernă).

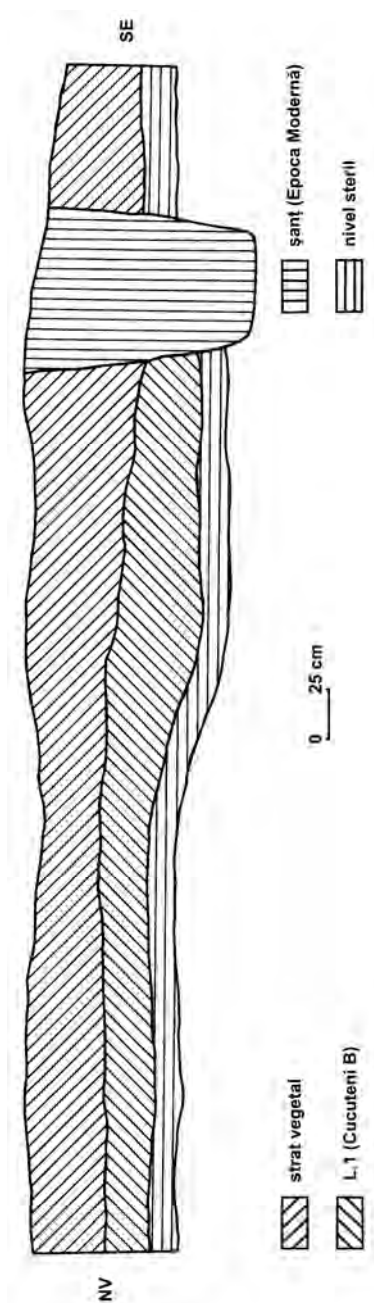

Fig. 6. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Profilul sud-vestic al matorului stratigrafic dintre S. I și Cas. A.

Inventarul descoperit

Numărul artefactelor descoperite în urma cercetărilor arheologice efectuate de-a lungul timpului în așezarea de la Târgu Neamț-Dealul Pometea este foarte mare în raport cu suprafața totală investigată. Din păcate însă, indiferent de epoca istorică din care provin, starea de conservare a acestora este în general precară, marea majoritate a lor fiind fragmentare și corodate.

În urma prelucrării întregului material arheologic provenit din această stațiune, deținut în colecțiile Muzeului de Istorie și Arheologie din Piatra-Neamț și ale Muzeului de Istorie și Etnografie din Târgu Neamț, putem spune că obiectele descoperite provin din faza B a culturii Cucuteni și din epoca modernă (secolele XIX-XX).

În ceea ce privește artefactele cucuteniene și în mod special ceramica, deși în literatura de specialitate a fost atribuită cu precizie etapei Cucuteni B₁⁵, credem că atât prin prisma numărului redus de fragmente ceramice, puternic corodate, provenite de la forme determinabile, cât și prin prisma celor doar opt fragmente de vase pictate (în special cu brun, dar și cu alb, deci în stil ε), de dimensiuni mici, suntem nevoiți să ne limităm în a încadra așezarea cucuteniană de aici în faza B, considerând insuficiente dovezile arheologice ce ar permite inclusiv precizarea etapei acesteia.

De asemenea, tot în literatura de specialitate a fost menționată proveniența din această așezare a unui material arheologic datând din epoca medievală târzie⁶. În acest caz credem însă că avem de-a face doar cu artefacte databile în epoca modernă.

Așadar, cea mai veche locuire umană (prima, de altfel) identificată în urma cercetărilor arheologice efectuate de-a lungul timpului în așezarea de la Târgu Neamț-Dealul Pometea datează din faza Cucuteni B, iar cea mai nouă (a doua, în fapt și ultima) din epoca modernă (secolele XIX-XX).

Artefactele cucuteniene

Acestea reprezintă majoritatea inventarului așezării. Ponderea cea mai mare din punct de vedere numeric o deține ceramica, fragmentară și corodată, atât de tip Cucuteni B, cât și de tip Cucuteni C, aceasta din urmă fiind într-un număr semnificativ. De asemenea, foarte bogat este și utilajul litic, în majoritatea sa fragmentar, cele mai numeroase fiind piesele de silix, urmate de cele de piatră șlefuită, de proveniență locală (gresii, marne și calcare). Plastica – fie ea antropomorfă sau zoomorfă –, fragmentară și corodată, deține o pondere foarte scăzută, ca de altfel și celelalte tipuri de piese de lut ars. Resturile osteologice, și ele puține la număr, sunt în mare parte calcinate și deci indeterminabile, dintre acestea doar două fiind prelucrate. Din păcate, cercetările arheologice efectuate până în prezent în cuprinsul acestei așezări nu au condus la descoperirea nici unui artefact cucutenian de metal (cupru).

⁵ *Ibidem*, p. 48, 143, 146.

⁶ Idem, *Săpăturile arheologice ...*, în *loc.cit.*, p. 303, nr. 14; Idem, *Contribuții la repertoriul arheologic ...*, în *loc.cit.*, p. 54, nr. 56.1.a.

Ceramica

Fragmentele ceramice constituie cele mai numeroase artefacte cucuteniene descoperite în așezarea de pe Dealul Pometea. Gradul crescut de fragmentare, precum și corodarea accentuată a materialului ceramic a împiedicat reconstituirea unui lot reprezentativ de vase. În urma procesului de restaurare-conservare s-a reușit întregirea a doar patru astfel de piese (fig. 7/1-4), toate aparținând fazei Cucuteni B. Din păcate, dintre fragmentele ceramice Cucuteni C, destul de numeroase la număr, nu s-a putut întregi nici un vas. De asemenea, starea precară de conservare a ceramicii a făcut practic imposibilă încadrarea cu certitudine a nivelului de locuire cucutenian într-una sau alta din etapele de evoluție a fazei B, prin intermediul celor doar opt fragmente care au păstrat decorul pictat (fig. 9/1-8).

Ceramica Cucuteni B

Fragmentele ceramice Cucuteni B descoperite la Târgu Neamț-Dealul Pometea aparțin atât categoriei fine și semifine, cât și celei grosiere, de uz comun.

În prima dintre acestea se înscriu vasele cu pereți subțiri, modelate cu grijă, din pastă fină, cu nisip în compoziție, arse uniform și oxidant, de culoare gălbui-roșiatică, roșie-cărămizie și brun-roșiatică.

În cea de-a doua sunt incluse vasele cu pereți groși, modelate neglijent, din pastă grosieră, cu pietricele și cioburi pisate în compoziție, arse neuniform, oxidant și oxido-reducător, cu nuanțe roșiatice și cenușii.

O parte dintre fragmentele ceramice prezintă urme de ardere secundară, realizată uneori la temperaturi foarte ridicate, fapt ce a condus la zgurificarea acestora.

Formele identificate sunt castroanele, vasele tronconice, vasele de provizii de mari dimensiuni, vasele bitronconice, craterele, amforele, cupele bitronconice, vasele sferice, vasele cu picior ale căror recipiente din păcate nu pot fi determinate, capacele și vasele miniaturale.

Calotele capacelor erau concave (fig. 10/4-8), buzele vaselor drepte sau evazate (fig. 11/1-12), iar fundurile plate ori concave (fig. 10/9-18).

Vasele erau prevăzute cu praguri, proeminente-tortițe sau conice (fig. 7/6-10) și torți de diferite dimensiuni, perforate orizontal sau vertical (fig. 8/1-6). Unul dintre acestea prezenta un tub de scurgere de mari dimensiuni, circular în secțiune (fig. 7/5).

Fragmentele ceramice pictate se încadrează exclusiv stilului ε, decorul lor constând în benzi și linii, de culoare brună sau albă, dispuse orizontal și oblic (fig. 9/1-8).

Picioarele vaselor au formă tronconică, însă – din păcate – recipientele lor nu s-au mai păstrat (fig. 10/1-3).

Ceramica Cucuteni C

Fragmentele ceramice Cucuteni C descoperite au aspect grosier, fiind lucrate destul de neglijent, din pastă cu pietricele și cioburi pisate în compoziție, dar fără cochilii pisate, arsă oxidant și neuniform, de culoare gălbui-roșiatică, roșie-cărămizie și cenușie-negricioasă (fig. 12/1-12). Unele dintre ele prezintă urme de ardere secundară, câteva fiind chiar zgurificate.

Singura formă întâlnită este vasul tronconic, cu buza dreaptă sau evazată și fundul plat (fig. 11/13-22), decorat cu proeminente de diferite dimensiuni, alveole pe buză, șiruri de împunsături și creștături dispuse oblic sau vertical pe buză și pe corp, linii circulare adâncite, motive realizate cu „măturica” și „șnurul” (fig. 12/1-12).

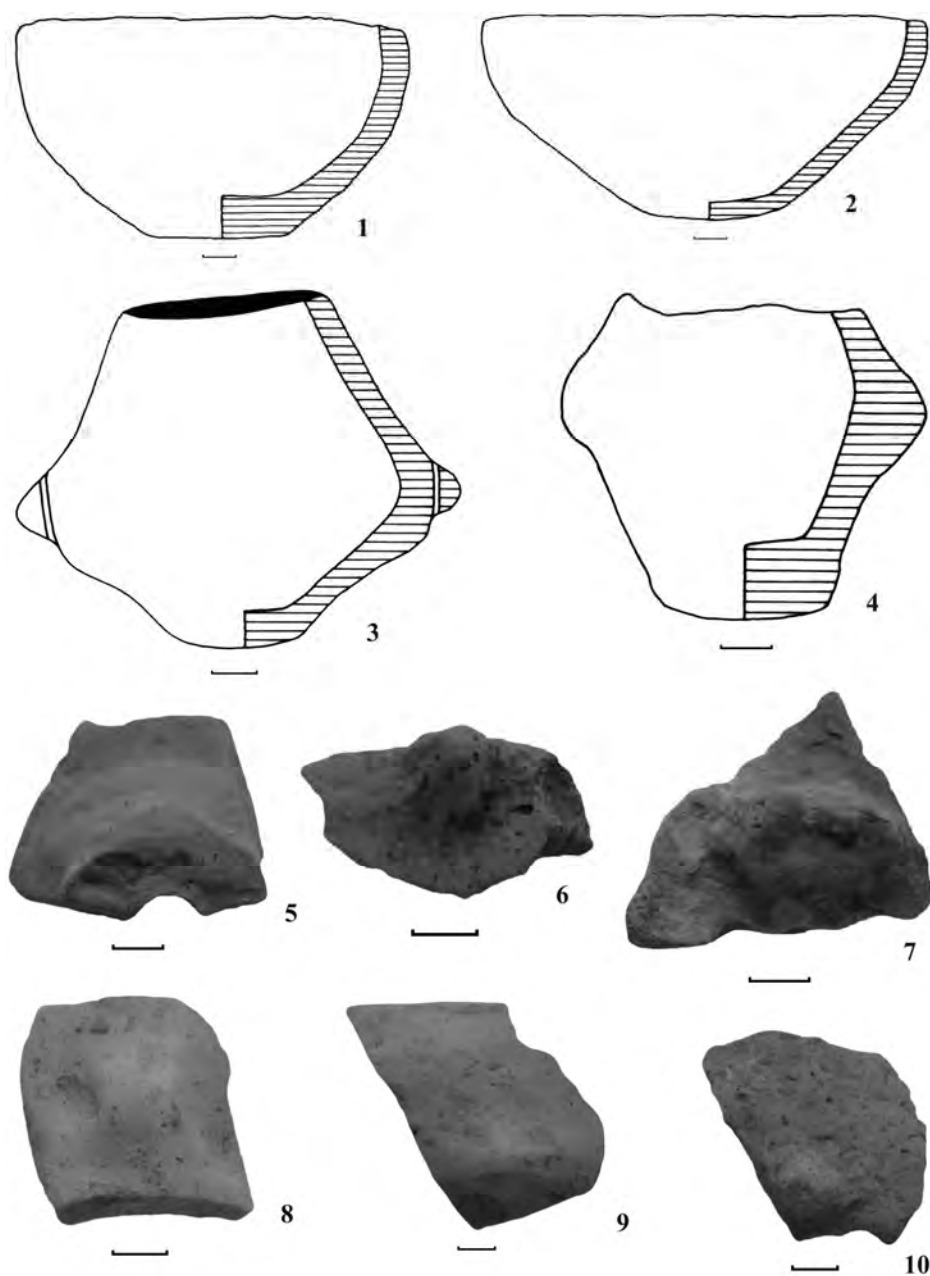

Fig. 7. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Ceramică Cucuteni B: 1-4 – vase întregi; 5 – tub de scurgere fragmentar; 6-10 – fragmente ceramice cu proeminențe.

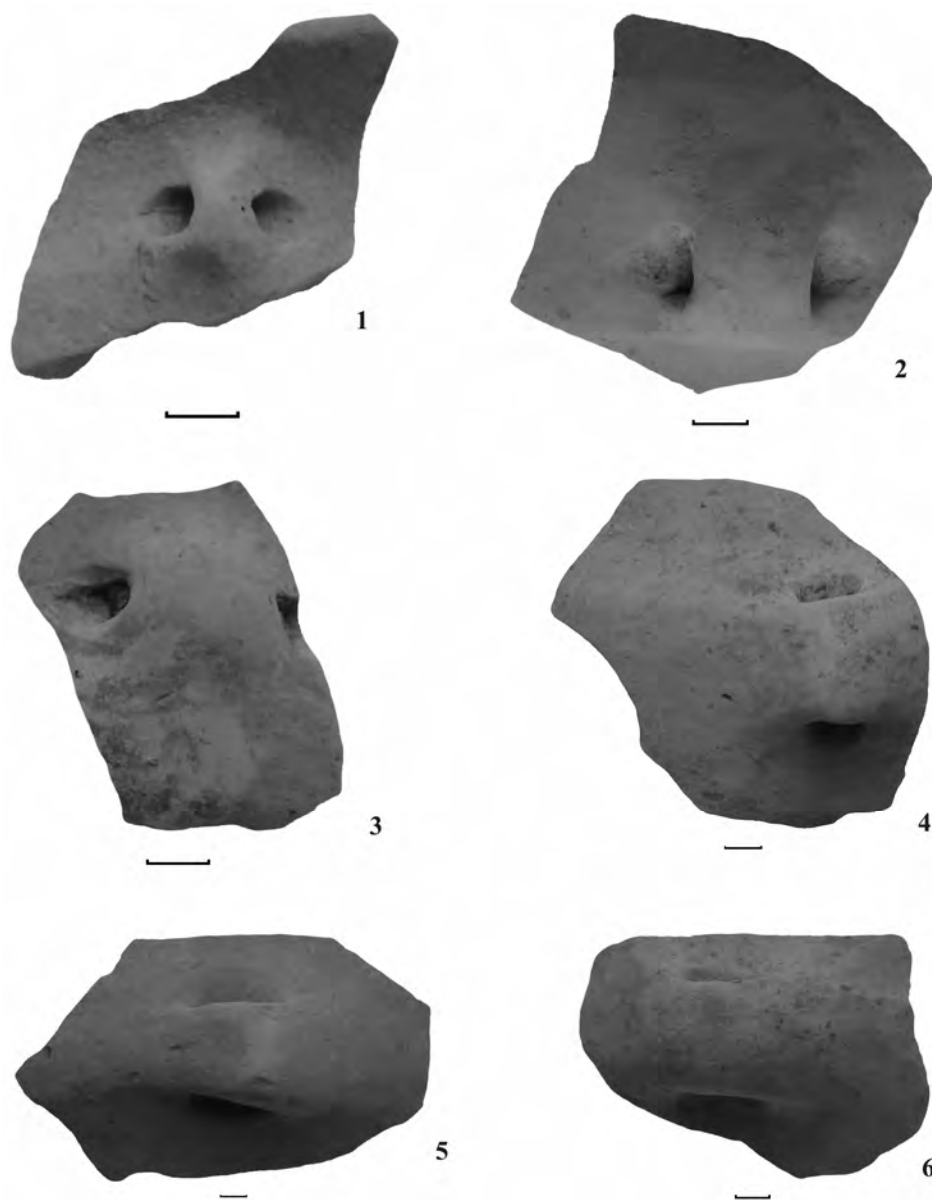

Fig. 8. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Ceramică Cucuteni B fragmentară:
1-3 – torți perforate orizontal; 4-6 – torți perforate vertical.

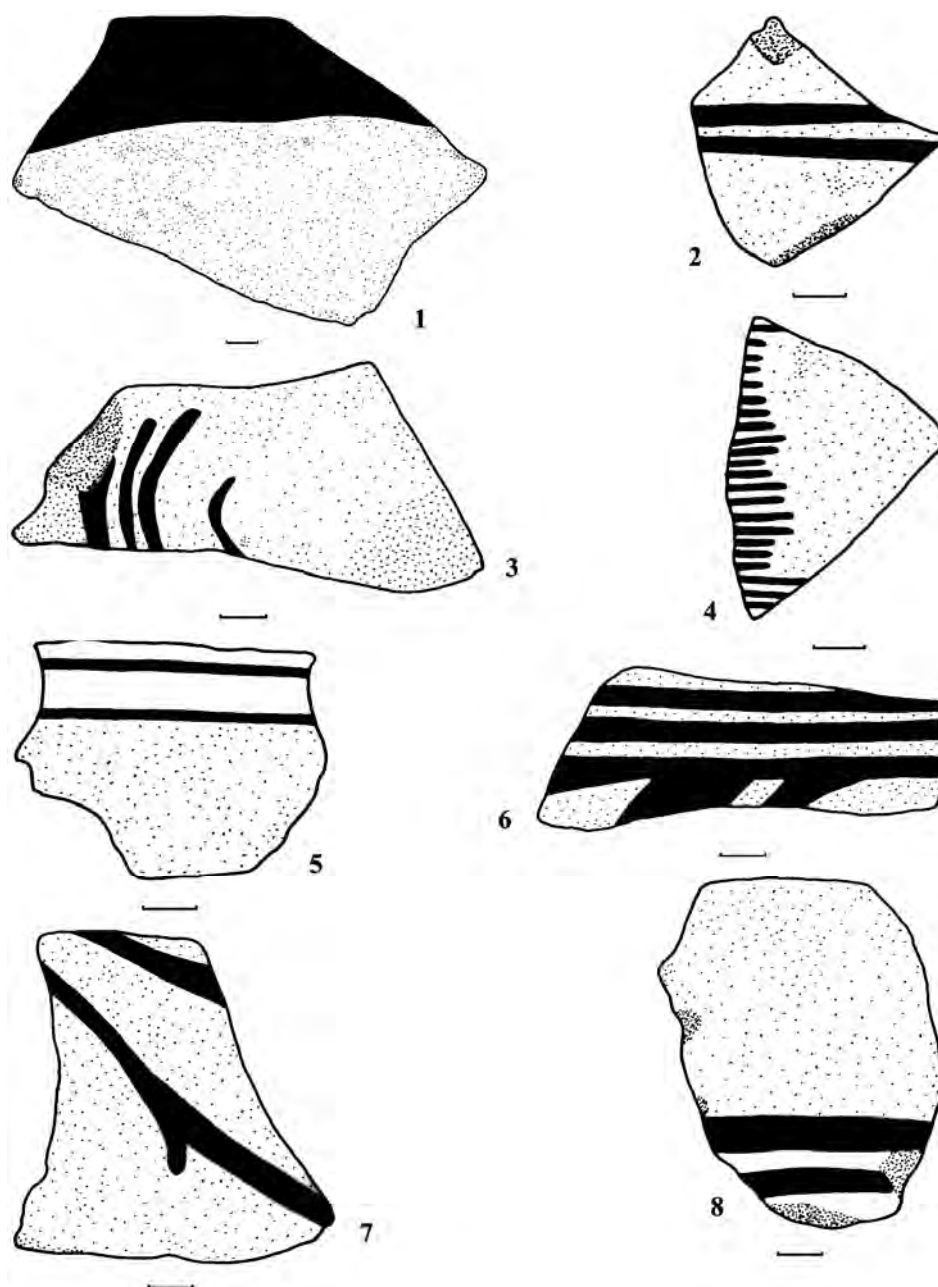

Fig. 9. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Fragmente ceramice Cucuteni B pictate (1-8).

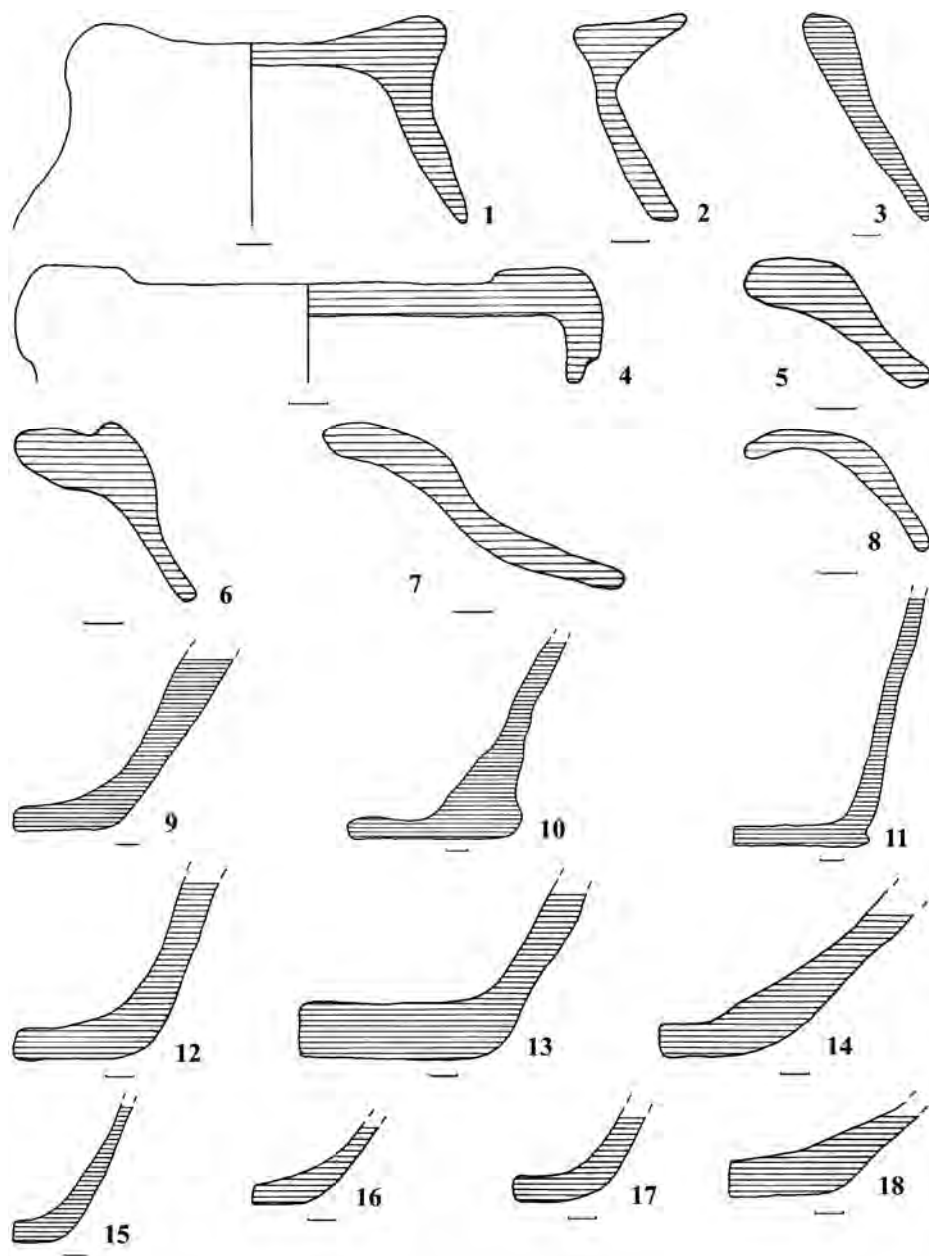

Fig. 10. Târgu Neamț-Dealul *Pometea*. Profile de vase Cucuteni B:
1-3 – picioare; 4-8 – capace; 9-18 – funduri.

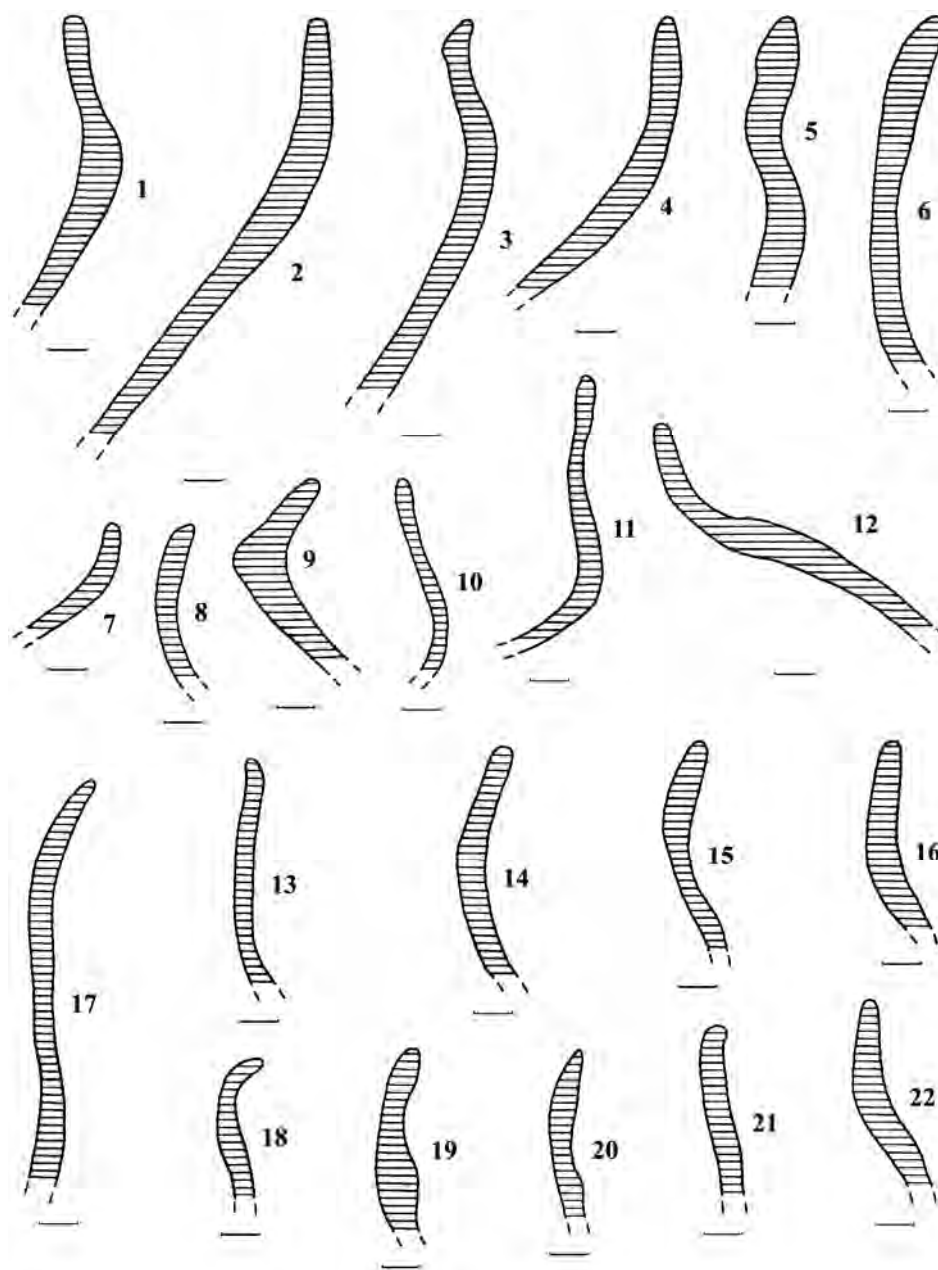

Fig. 11. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Profile de vase (buze) Cucuteni B (1-12) și Cucuteni C (13-22).

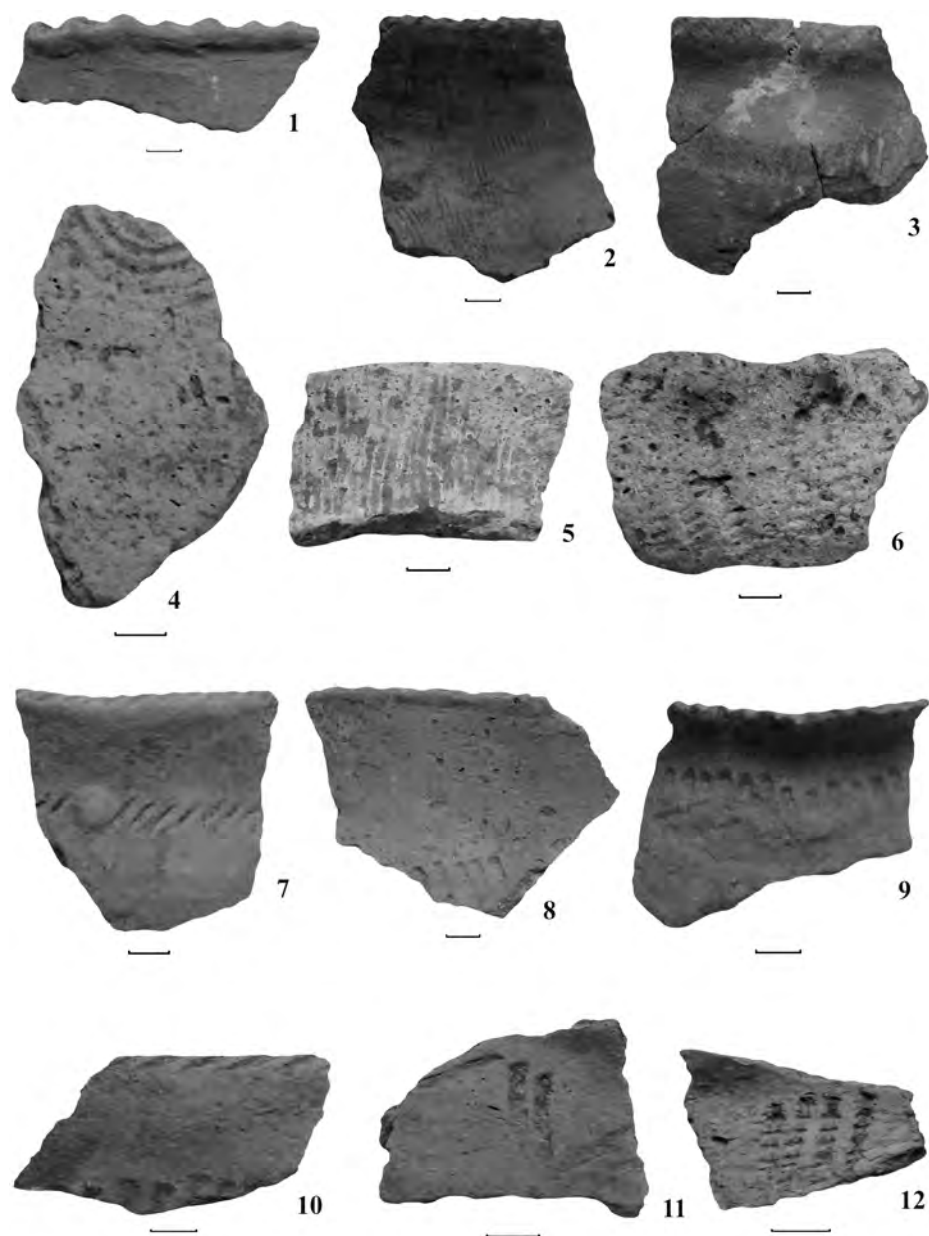

Fig. 12. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Fragmente ceramice Cucuteni C (1-12).

Plastica

Reprezentările plastice, atât antropomorfe, cât și zoomorfe, din așezare sunt reduse din punct de vedere numeric, fragmentare și corodate.

Plastica antropomorfă

Din această categorie au fost descoperite doar 12 piese. Majoritatea acestora redau personaje feminine (fig. 13/1-6; 14/1-2), unul masculin (fig. 14/3) și trei androgine (fig. 14/4-6). Acestea sunt realizate din una sau mai multe părți componente, fiind redată atât în picioare (fig. 13/1-6; 14/2-6), cât și în poziție șezândă (fig. 14/1). Piesele sunt modelate din pastă fină, cu nisip în compoziție, dar și grosieră, cu pietricele pe post de degresant, sunt arse uniform și oxidant, având culoarea gălbui-roșiatică sau roșie-cărămizie. Cu excepția a două dintre ele, cărora li se păstrează partea superioară (capul și parțial corpul) (fig. 13/1-2), tuturor celorlalte li s-a conservat numai partea inferioară (picioarele și parțial corpul) (fig. 13/3-6; 14/1-6). Capul are formă circulară, având redați ochii prin perforații. Corpul este zvelt, cu brațele redată prin amorse perforate, sânii prin pastile, ombilicul marcat prin proeminențe, fie perforate orizontal, fie crestate orizontal, iar șoldurile, de asemenea, proeminente și perforate. Fesele sunt proeminente, iar picioarele unite, individualizate uneori prin incizii sau perforații verticale, terminate cu o talpă conică, cu excepția unui singur caz, când piciorul este modelat separat, sugerându-se probabil și încălțăminte (statueta masculină) (fig. 14/3). În cazul celor androgine a fost marcat plastic sexul masculin (fig. 14/4-6). Statuetele au în general dimensiuni mici și medii, înălțimea lor variind între 3 și 11,5 cm, lățimea maximă între 2 și 3,5 cm, iar grosimea între 1 și 3 cm.

Plastica zoomorfă

Din această categorie fac parte tot 12 piese, dintre care nouă figurine și trei protome.

Figurinele (fig. 15/1-8) sunt în general asimetrice, realizate dintr-o pastă destul de fină, cu nisip în compoziție, arse relativ uniform și oxidant, având culoarea gălbui-roșiatică, roșie-cărămizie și cenușie-negricioasă. Au capul redat destul de realist, cu botul proeminent, ochii marcați prin scobituri sau perforații orizontale, coarneau sunt destul de lungi, însă au vârful rupt, dispuse lateral, iar urechile redată prin ciupituri. În cazul în care este individualizat, gâtul este scurt și gros. Corpul este destul de masiv, alungit, terminat cu o coadă marcată printr-o proeminență conică sau o ciupitură. Picioarele sunt în general individualizate, de formă conică, destul de scurte și în majoritatea cazurilor rupte, dar și unite două câte două, cele din față, respectiv cele din spate. Cu excepția celor care au modelate coarneau, redând astfel bovidee, specia celorlate este foarte greu de determinat. Figurinele au în general dimensiunile mici, înălțimea lor variind între 2,5 și 5 cm, lungimea între 3 și 6,5 cm, iar lățimea maximă între 1,5 și 5 cm.

Protomele (fig. 15/9-10) constau în reprezentări plastice ale capului unor animale, aplicate pe vase din categoria ceramicii fine, lucrate la rândul lor din pastă fină, cu nisip în compoziție, arse uniform și oxidant, având culoarea roșie-cărămizie. Acestea sunt modelate destul de realist, au botul redat prin proeminențe conice, uneori au gura marcată prin incizii orizontale, iar nările nasului prin scobituri circulare. Ochii sunt redați prin alveole circulare, iar coarneau sunt lungi și îndreptate în lateral sau în sus, având vârful rupt.

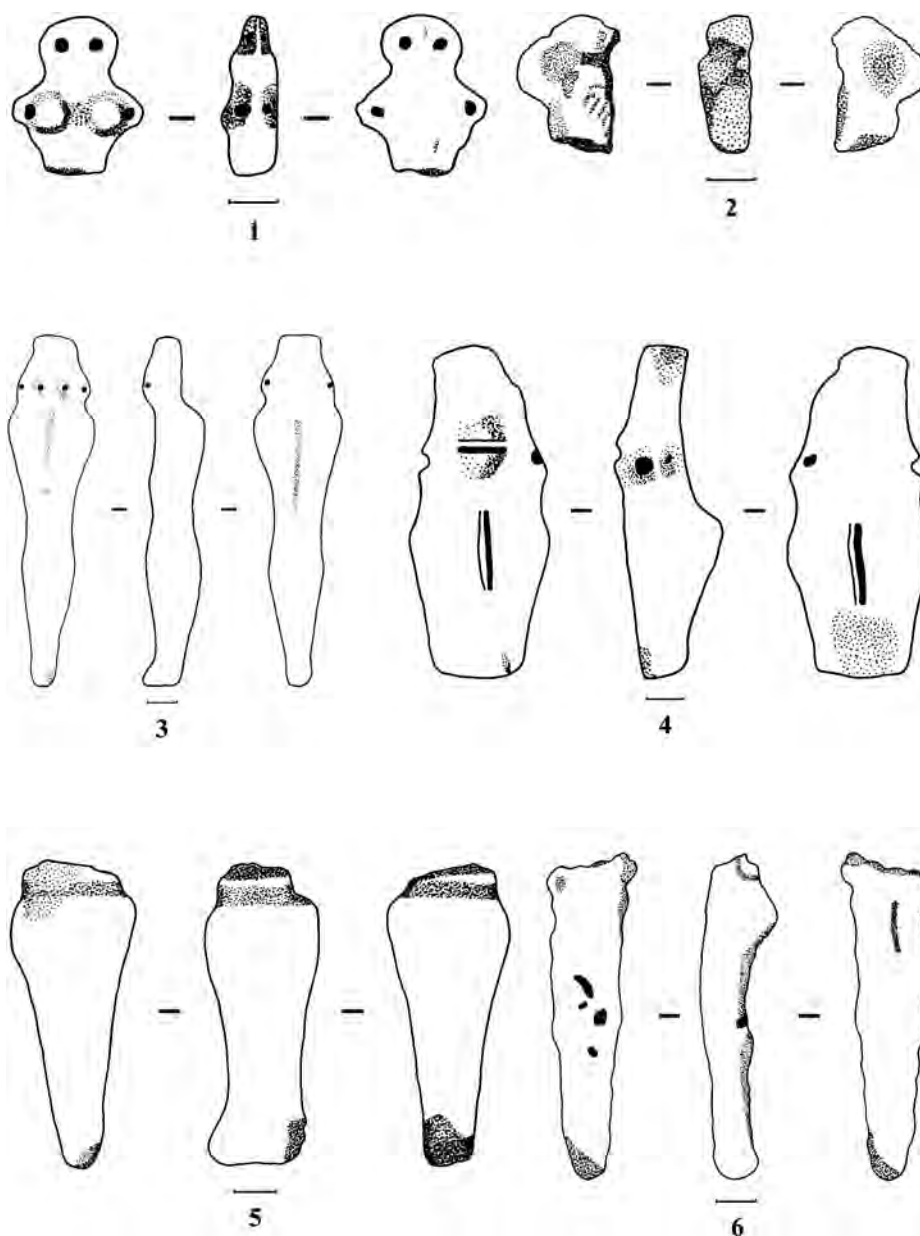

Fig. 13. Târgu Neamț-Dealul Pometea.
Statuete antropomorfe feminine fragmentare (1-6) – Cucuteni B.

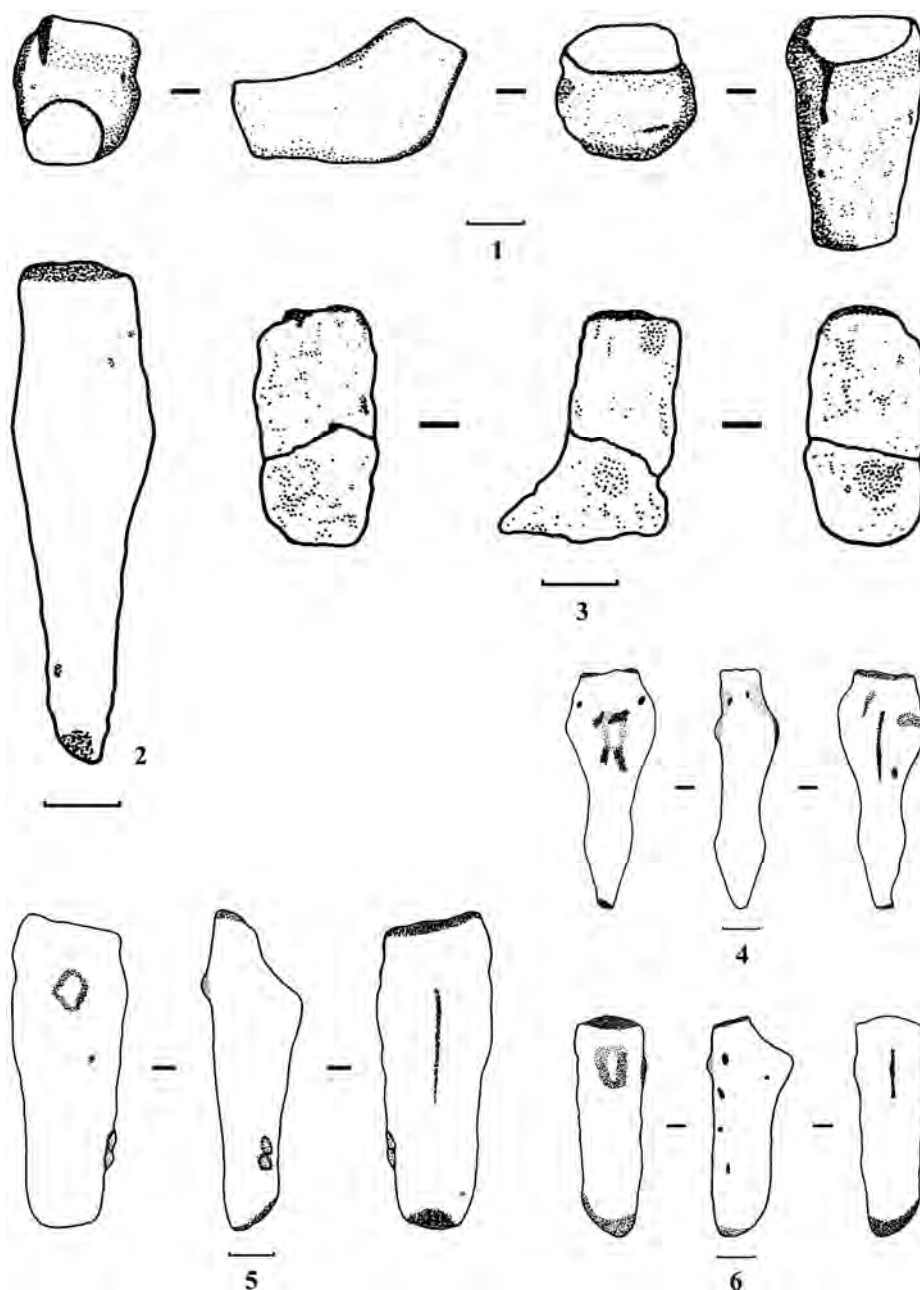

Fig. 14. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Statuete antropomorfe fragmentare (Cucuteni B): 1-2 – feminine; 3 – masculină; 4-6 – androgine.

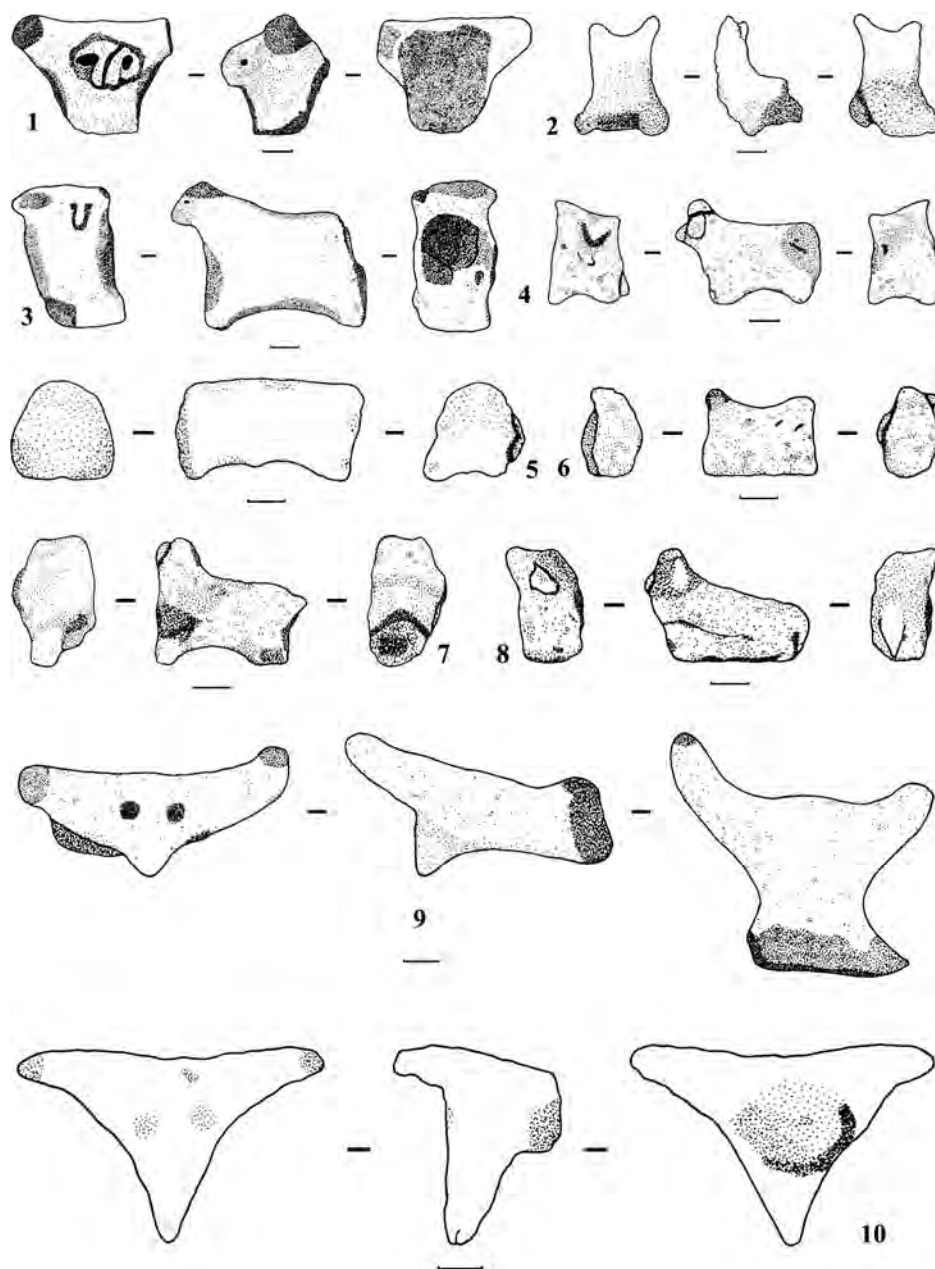

Fig. 15. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Plastică zoomorfă fragmentară (Cucuteni B): 1-8 – figurine; 9-10 – protome.

Două dintre protome redau bovidee, în cazul celei de-a treia neputându-se însă determina specia căreia îi aparține. Dimensiunile lor sunt destul de mari, înălțimea variind între 2 și 4 cm, lungimea între 2,5 și 7 cm, iar lățimea maximă între 1,5 și 7 cm.

Alte artefacte de lut ars

În această categorie am inclus trei piese descoperite în așezarea cucuteniană de pe Dealul Pometea, respectiv două greutateți (fig. 16/1-2) și o rondea (fig. 16/3), toate întregi.

Una dintre greutateți (fig. 16/1) este realizată din pastă grosieră, cu pietricele și cioburi pisate în compoziție, arsă uniform și oxidant, având culoarea roșie-cărămizie. Este destul de asimetrică, are forma relativ conică și baza plată, iar la partea superioară prezintă o perforație circulară. Dimensiunile sale sunt următoarele: înălțimea – 10 cm; lățimea maximă – 8 cm; grosimea – 6 cm.

Cealaltă (fig. 16/2) este realizată dintr-o pastă semifină, cu nisip în compoziție, arsă uniform și oxidant, având culoarea roșie-cărămizie. Are forma prismatică, cu colțurile rotunjite, iar pe una dintre fețe, la partea sa superioară, prezintă o perforație fină, dispusă oblic. Dimensiunile sale sunt următoarele: înălțimea – 6 cm; lățimea – 5 cm.

Rondeaua (fig. 16/3) este realizată tot din pastă semifină, cu nisip în compoziție, arsă uniform și oxidant, având culoarea roșie-cărămizie. Are forma circulară și profilul ușor curb. Pe suprafața sa prezintă câteva alveole circulare, precum și amprente degetelor modelatorului. Dimensiunile sale sunt următoarele: diametrul – 9,5 cm; grosimea – 4 cm.

Materialul osteologic

Resturile osteologice descoperite la Târgu Neamț-Dealul Pometea sunt foarte puține, fragmentare, puternic corodate, iar unele dintre ele calcinate. Această stare de conservare precară le face practic indeterminabile.

Excepție fac doar două piese, ambele fragmentare, ce prezintă o stare de conservare mai bună și care au urme de prelucrare prin tăiere și șlefuire, fiind transformate astfel în unelte (fig. 16/4-5). Una dintre ele (fig. 16/4) este circulară în secțiune și ruptă la un capăt (dimensiuni: lungimea – 8 cm; diametrul maxim – 6,5 cm), iar cealaltă (fig. 16/5) este spartă longitudinal, prezintă mai multe fisuri și are secțiunea relativ semicirculară (dimensiuni: lungimea – 6 cm; diametrul maxim – 4 cm).

Utilajul litic

Artefactele de piatră șlefuită și cioplită descoperite în așezarea de pe Dealul Pometea sunt foarte numeroase, doar fragmentele ceramice depășindu-le din acest punct de vedere. Acestea sunt în marea lor majoritate fragmentare. Se poate remarca în cadrul lor o varietate destul de mare de piese, deși tipurile de materii prime folosite sunt reduse numeric.

Artefactele de piatră șlefuită

Acestea sunt mult mai puține la număr decât cele de piatră cioplită, sunt preponderent fragmentare și se înscriu în totalitate în categoria uneltelor. Materiile prime folosite la realizarea lor sunt diferitele tipuri de gresii, marne și calcare.

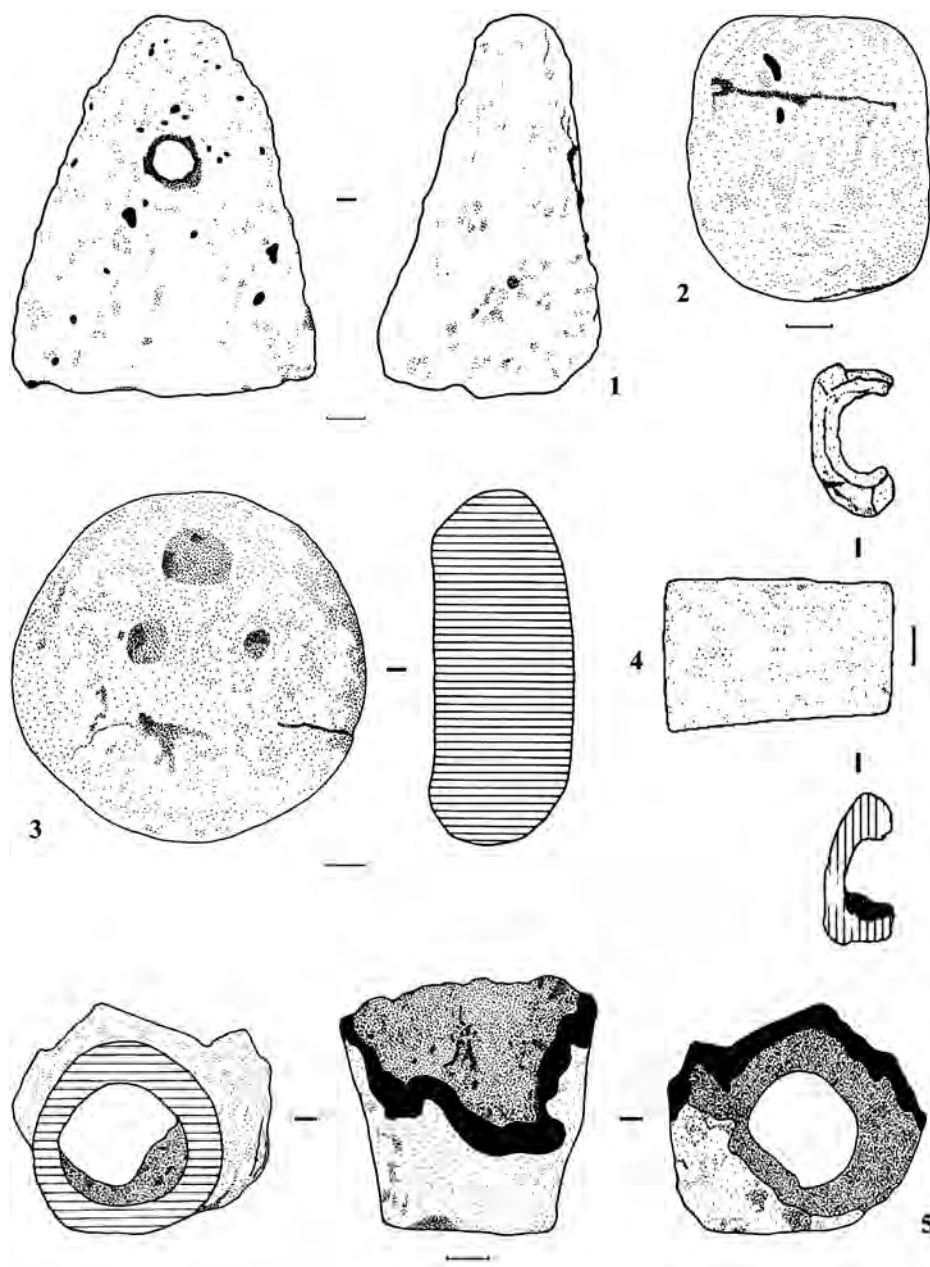

Fig. 16. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Artefacte de lut ars (1-3) și os (4-5) (Cucuteni B): 1-2 – greutate; 3 – rondea; 4-5 – piese fragmentare.

În urma cercetărilor arheologice efectuate în așezare au fost descoperite două rășnițe, un frecător, două percutoare, două dălți, o teslă și câteva topoare.

Rășnițele (fig. 17/1, 3) sunt fragmentare, au forma alungită și colțurile rotunjite, iar fața superioară este alveolată datorită utilizării intense. Dimensiunile lor sunt următoarele: lungimea – 12-22 cm; lățimea maximă – 9-21 cm; grosimea – 5-5,5 cm.

Frecătorul (fig. 17/2) are forma relativ rotundă și două dintre suprafețe aplatizate în urma utilizării. Diametrul maxim al acestuia este de 7 cm.

Percutoarele (fig. 17/4-5) au forma rotundă și prezintă numeroase așchieri pe suprafață. Diametrul lor este de aproximativ 5 cm.

Dălțile (fig. 17/6, 8) au forma trapezoidală, profilul relativ drept și tăișul simetric. Dimensiunile lor sunt următoarele: lungimea – 6,5-12,5 cm; lățimea maximă – 2,5-4 cm; grosimea – 1-1,5 cm.

Tesla (fig. 17/7) este dreptunghiulară și are profilul și tăișul asimetrice, acesta din urmă fiind rupt parțial. Lungimea sa este de 15 cm, lățimea de 4 cm, iar grosimea de 1,5 cm.

Topoarele (fig. 18/1-8) sunt plate, au forma dreptunghiulară, trapezoidală sau asimetrică și profilul relativ drept, curb sau asimetric. În cazul celor care păstrează tăișul, acesta este simetric. Marea lor majoritate sunt fragmentare. Dimensiunile acestora sunt următoarele: lungimea – 4-16 cm; lățimea maximă – 4,5-7 cm; grosimea – 1,5-4 cm.

Artefactele de piatră cioplită

Reprezintă majoritatea pieselor litice descoperite aici și sunt în mare parte fragmentare. Cu excepția a trei obiecte de gresie, reprezentând lame fragmentare, celelalte sunt realizate din silex, unele dintre ele păstrând încă urme ale cortexului calcaros sau de ardere. Din punct de vedere funcțional acestea se împart în două categorii: unelte (fig. 19/2-14; 20/1-13) și arme (fig. 21/1-13).

Uneltele (fig. 19/2-14; 20/1-13) sunt cele mai numeroase. Cu toate acestea întâlnim o varietate destul de restrânsă a lor, respectiv răzuitoare (fig. 19/2-14), lame (fig. 20/1-5, 7-13) și lamele (fig. 20/6), în marea lor majoritate fragmentare. Unele dintre acestea, datorită fragmentării, nu pot fi încadrate cu certitudine într-una sau alta din categoriile menționate. Din păcate, de multe ori o parte dintre piesele ce inițial constituiau răzuitoare, realizate pe lame, datorită faptului că li s-a rupt partea distală sunt imposibil de încadrat în această categorie și astfel sunt menționate ca lame. De altfel, credem că această situație este comună tuturor așezărilor cucuteniene.

Răzuitoarele (fig. 19/2-14) descoperite sunt simple sau duble. Și în cazul acestora din urmă există riscul neîncadrării corecte a lor în cazul în care unul din capete este rupt, fiind astfel atribuite răzuitoarelor simple. Aceste piese pot fi realizate pe lame sau pe așchii. Ele au forma dreptunghiulară, trapezoidală, pătrată, triunghiulară sau sunt amorfe. Profilul acestora este drept, curb sau asimetric, iar secțiunea triunghiulară, trapezoidală, relativ plată sau asimetrică. Unele dintre piese sunt retușate, iar altele nu. În cazul primei categorii retușele sunt realizate numai pe capătul distal, pe capătul distal și pe una din laturi, pe capătul distal și pe ambele laturi, pe cele două laturi sau pe perimetru (cazul răzuitoarelor duble). Capetele și laturile pieselor pot fi retușate total sau parțial. Dimensiunile lor sunt următoarele: lungimea – 2,5-7 cm; lățimea maximă – 1-4 cm.

Lamele (fig. 20/1-5, 7-13) constituie artefactele cele mai numeroase din cadrul utilajului litic descoperit în așezare, marea lor majoritate fiind fragmentare. Acestea au fost realizate din gresie sau silex.

Lamele de gresie au forma dreptunghiulară sau asimetrică, profilul drept sau curb, iar secțiunea triunghiulară sau trapezoidală. Două dintre ele sunt neretușate, iar una este retușată parțial pe ambele laturi. Acestea au următoarele dimensiuni: lungimea – 4-5,5 cm; lățimea maximă – 2-2,5 cm.

Lamele de silex (fig. 20/1-5, 7-13) au forma dreptunghiulară, trapezoidală, pătrată, asimetrică sau sunt amorfe. Profilul lor este drept, curb sau asimetric, iar secțiunea triunghiulară, dreptunghiulară sau asimetrică. Ele pot fi retușate – întotdeauna pe ambele laturi, total sau parțial – ori lipsite de retușe. Dimensiunile lor sunt următoarele: lungimea – 1,5-11,5 cm; lățimea maximă – 1-4,5 cm.

Lamelele sunt în număr de două. Acestea au forma alungită, profilul relativ curb și secțiunea trapezoidală. Una dintre ele este neretușată, iar cealaltă (fig. 20/6) are o latură parțial retușată. Dimensiunile lor sunt următoarele: lungimea – 3-4,5 cm; lățimea maximă – 1 cm.

Acestor piese li se mai adaugă încă două nuclee (fig. 19/1), amorfe, aflate în diferite stadii de epuizare. Dimensiunile lor sunt următoarele: lungimea – 5-8 cm; lățimea maximă – 3,5-6,5 cm.

Armele de silex (fig. 21/1-13) din așezarea de la Târgu Neamț-Dealul Pometea sunt apreciabile din punct de vedere cantitativ, în comparație cu cele descoperite în alte așezări cucuteniene, inclusiv cele cercetate pe scară largă. Majoritatea acestora sunt întregi, lucrate atent, fin retușate și de o calitate foarte bună. Din această categorie fac parte un pumnal (fig. 21/1), trei vârfuri de lance (fig. 21/2-3, 6) și mai multe vârfuri de săgeată (fig. 21/4-5, 7-13). Unele dintre vârfuri au fost realizate pe fragmente de lame reutilizate (fig. 21/2-3, 5-6, 8-9). Numărul mare al armelor, raportat la suprafața cercetată, ne determină să credem că vânătoarea juca un rol foarte important în cadrul comunității cucuteniene de aici, cu atât mai mult cu cât în zonă existau păduri ce ofereau un vânat abundent și, în plus, numeroase izvoare de apă sărată, folosită pentru conservarea cărnii. De asemenea, dată fiind utilitatea incontestabilă a slatinelor din apropiere, comunitatea umană de pe Dealul Pometea juca un rol important în apărarea și controlul acestora.

Pumnalul (fig. 21/1) are forma alungită, profilul curb și secțiunea asimetrică. Acesta prezintă retușe pe întreg perimetrul. Lungimea sa este de 12,5 cm, iar lățimea maximă de 2,5 cm.

Vârfurile de lance (fig. 21/2-3, 6) sunt retușate pe laturile lungi și au secțiunea trapezoidală. Două dintre ele au profilul curb, iar unul relativ drept. O piesă are forma pentagonală, iar celelalte două relativ triunghiulară. Acestea au următoarele dimensiuni: lungimea – 4-9 cm; lățimea maximă – 1,5-2,5 cm.

Vârfurile de săgeată (fig. 21/4-5, 7-13) reprezintă categoria predominantă a armelor. Ele au forma relativ triunghiulară (cele întregi) sau trapezoidală (cele fragmentare, cu vârful rupt), profilul relativ drept, ușor curb sau asimetric, secțiunea triunghiulară, trapezoidală sau relativ plată și baza dreaptă sau ușor concavă. Acestea pot fi lipsite de retușe ori au retușate – total sau parțial – laturile lungi, perimetrul sau întreaga suprafață. Dimensiunile lor sunt următoarele: lungimea – 1-4 cm; lățimea maximă – 1,5-2 cm.

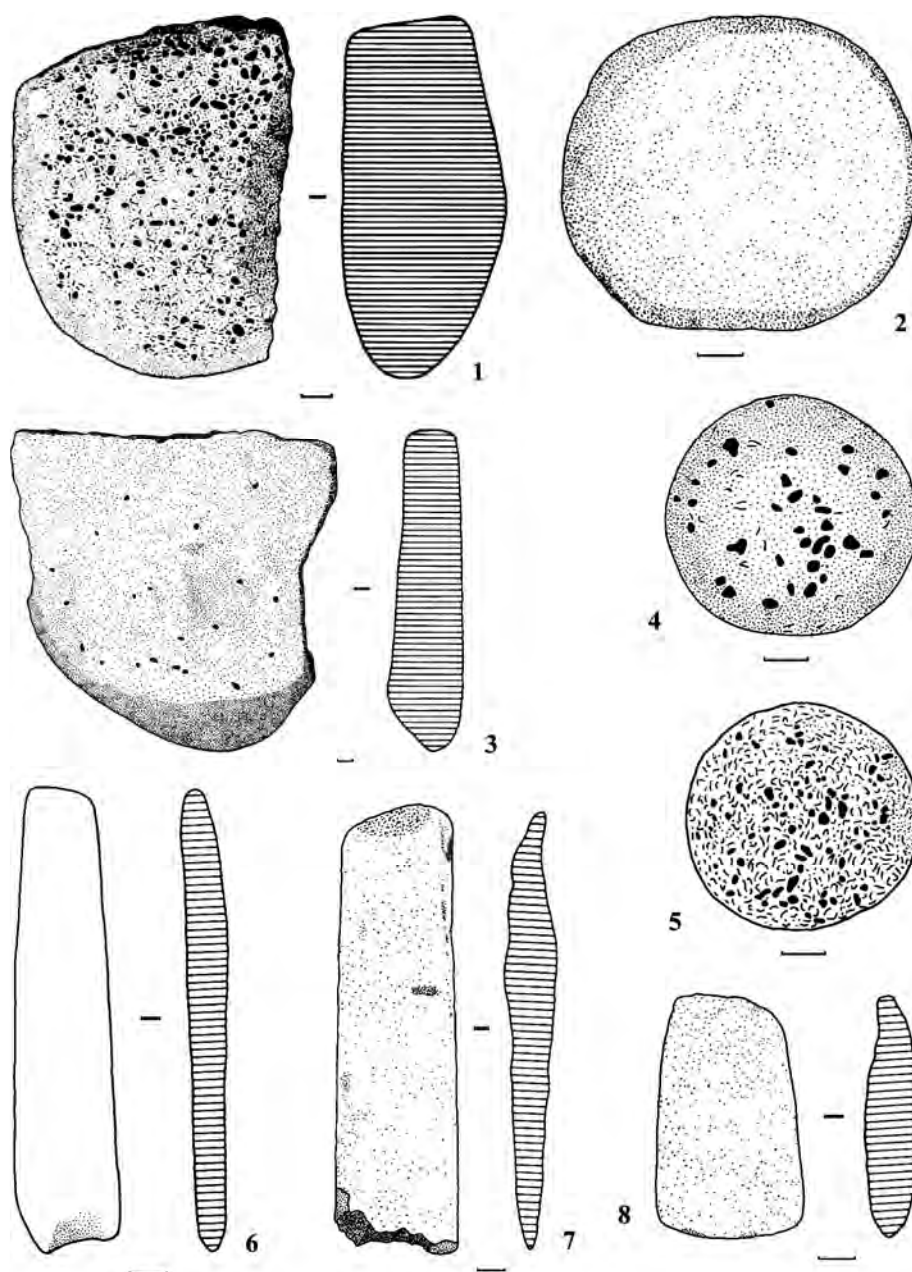

Fig. 17. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Artefacte de piatră șlefuită (Cucuteni B):
1, 3 – rășnițe; 2 – frecător; 4-5 – percutoare; 6, 8 – dălți; 7 – teslă.

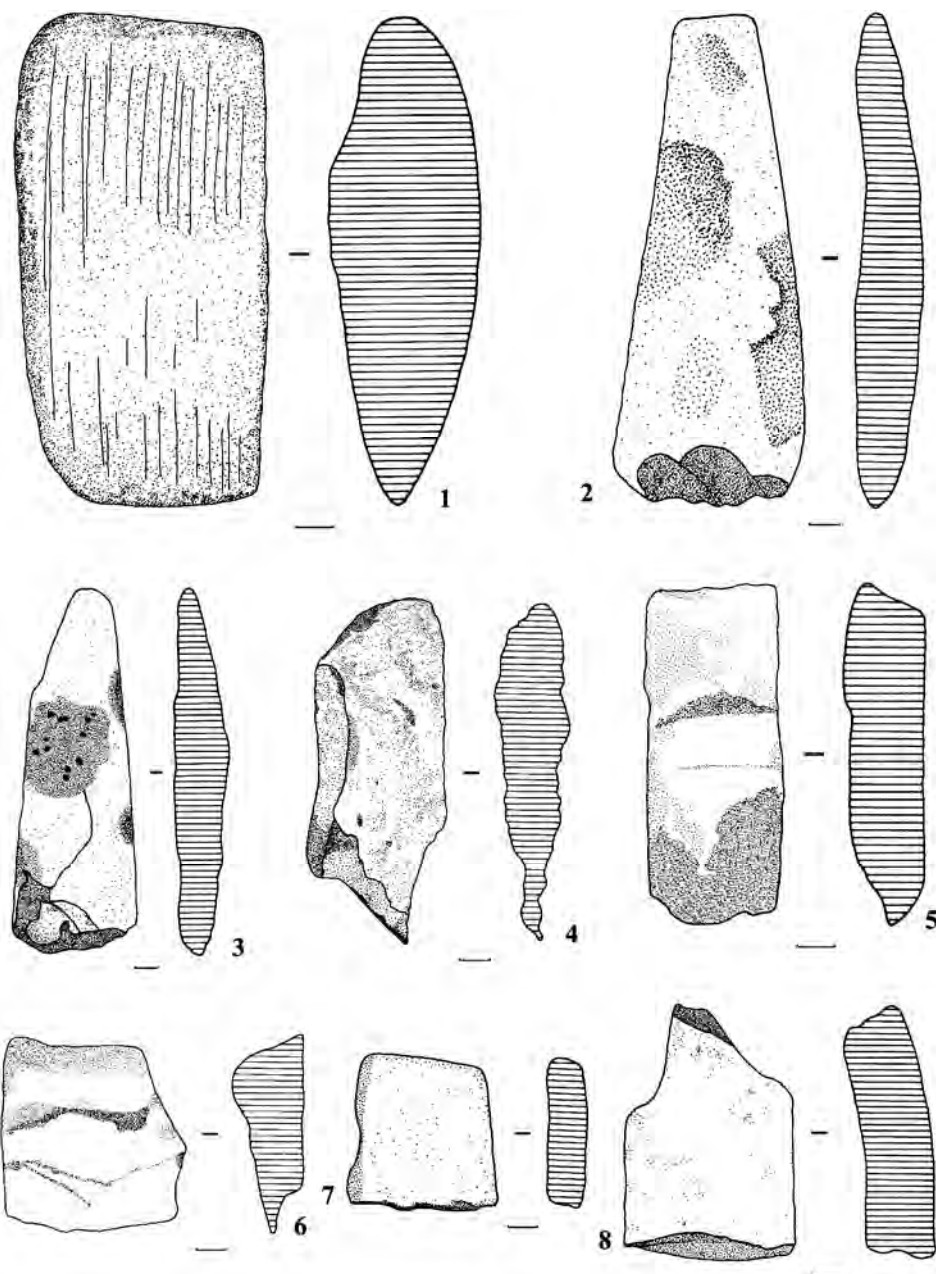

Fig. 18. Târgu Neamț-Dealul Pometea.
Topoare fragmentare de piatră șlefuită (1-8) – Cucuteni B.

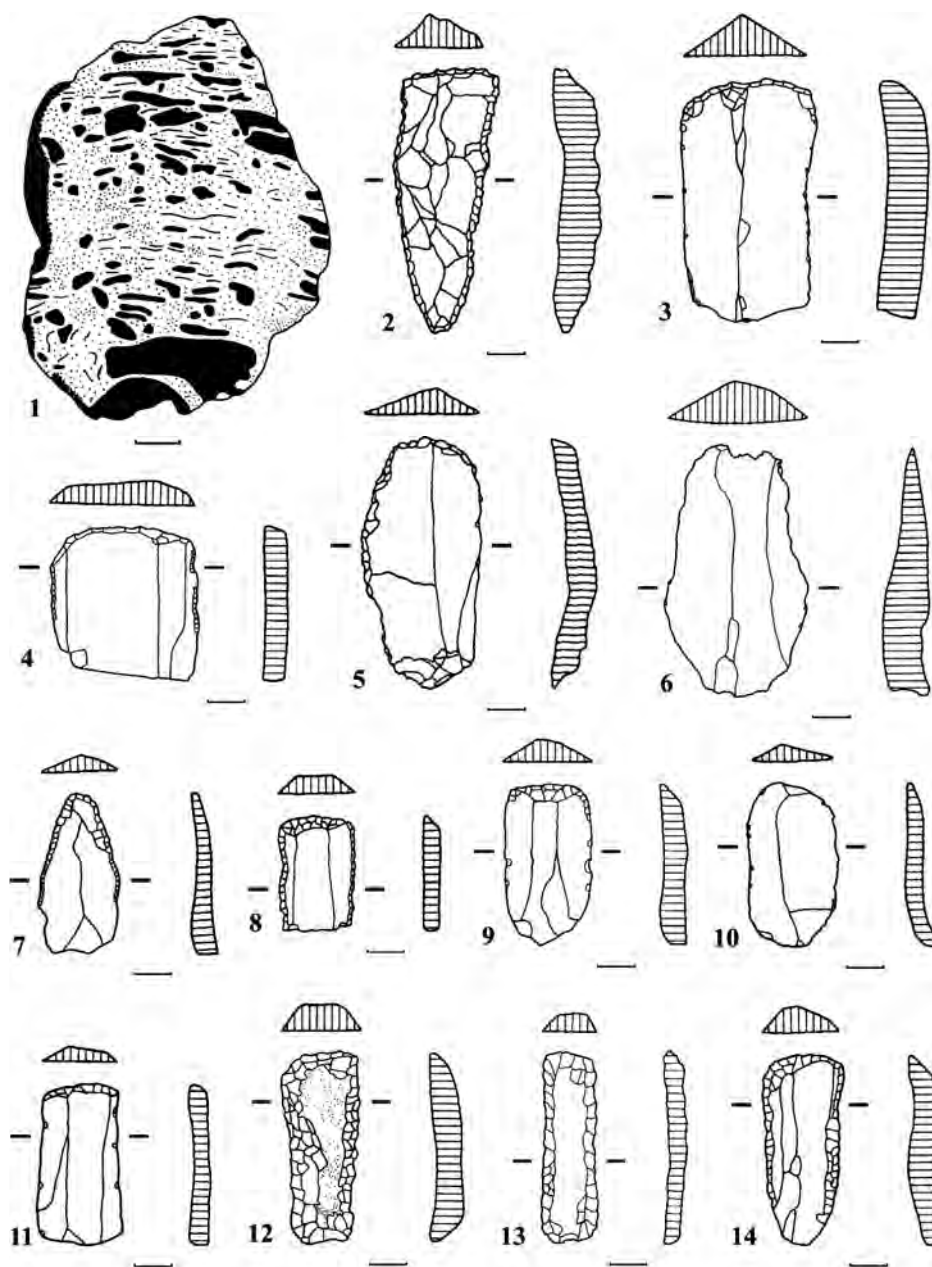

Fig. 19. Târgu Neamț-Dealul Pometea.
Artefacte de silex (Cucuteni B): 1 – nucleu; 2-14 – răzuitoare.

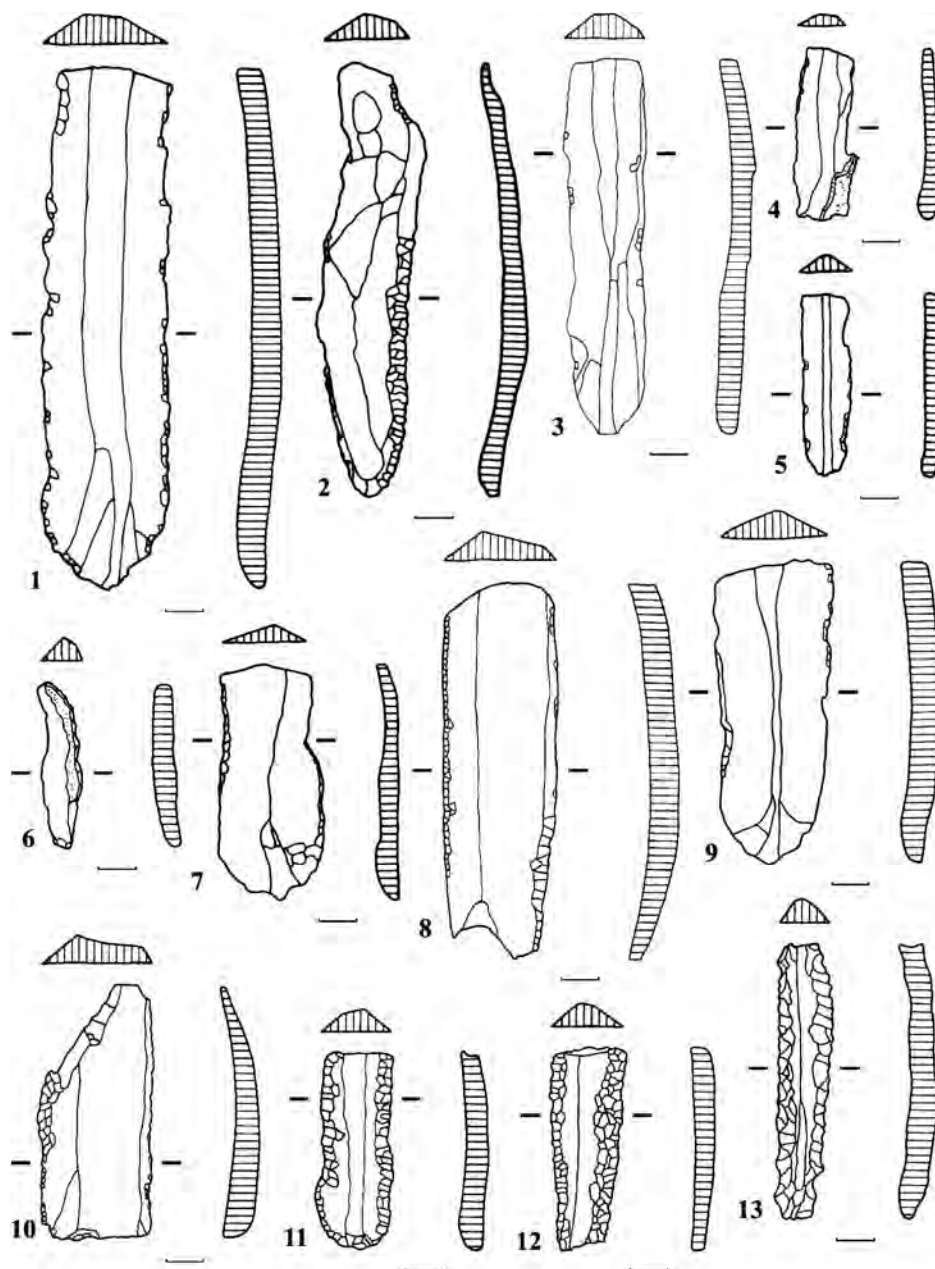

Fig. 20 – Târgu Neamț-Dealul Pometea.
Artefacte de silex (Cucuteni B): 1-5, 7-13 – lame; 6 – lamelă.

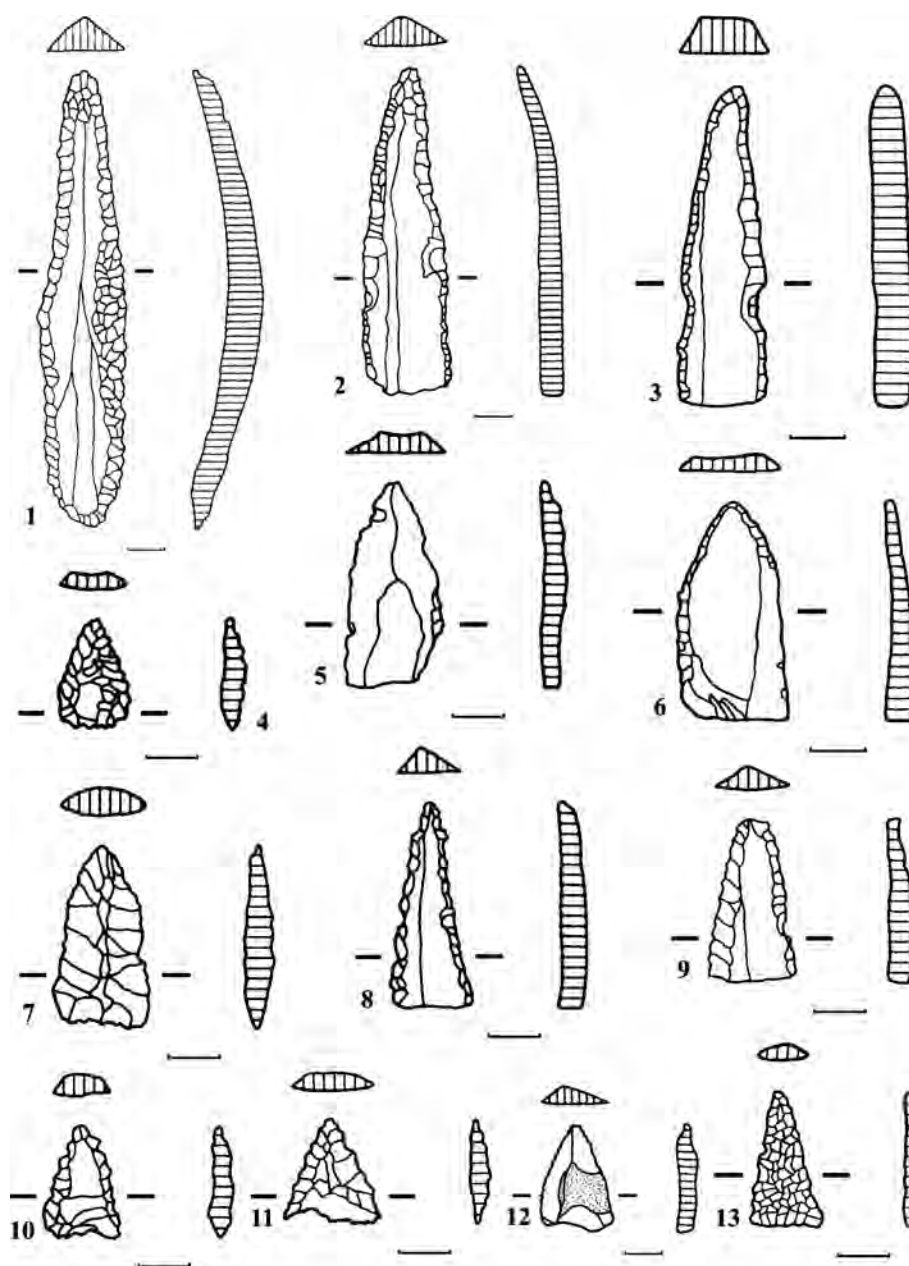

Fig. 21. Târgu Neamț-Dealul Pometea. Artefacte de silex (Cucuteni B):
1 – pumnal; 2-3, 6 – vârful de lance; 4-5, 7-13 – vârful de săgeată.

Artefactele moderne

Deși importante din punct de vedere numeric, ele sunt totuși semnificativ mai puține decât cele cucuteniene. Au fost descoperite destul de multe resturi ceramice și piese de fier, în marea lor majoritate fragmentare și corodate, fapt care nu a permis ilustrarea lor în bune condiții în cadrul prezentului studiu.

Ceramica

Fragmentele ceramice descoperite au dimensiuni mici și sunt destul de corodate. Vasele au fost lucrate la roată și modelate cu grijă, din pastă fină, cu nisip în compoziție. Unele dintre ele sunt smălțuite în diferite culori (alb, galben, brun, verde) și decorate cu motive florale.

Artefactele de fier

Acestea sunt în marea lor majoritate fragmentare și puternic corodate. Cele mai numeroase sunt cuiele, unele dintre ele de mari dimensiuni, în general rectangulare în secțiune. Pe lângă acestea au mai fost descoperite câteva zale de lanțuri, verigi, balamale, zăvoare, scoabe și catarama.

Concluzii

Cercetările arheologice efectuate până în prezent la Târgu Neamț-Dealul Pometea evidențiază importanța acestei așezări de-a lungul diferitelor perioade istorice, prin prisma amplasamentului său într-o zonă foarte favorabilă locuirii umane, cu un cadru natural prielnic și importante resurse de materii prime în proximitate.

Prin poziția sa strategică, așezarea de aici domina practic întreaga microdepresiune a Târgului Neamț, ce constituia o importantă rută în schimburile de mărfuri.

Comunitățile umane de pe Dealul Pometea au beneficiat din abundență de lemnul atât de necesar în construcție, precum și de diferite categorii de roci locale (gresii, marne, calcare etc.), folosite ca materii prime pentru realizarea uneltelor și armelor în perioada eneolitică (cultura Cucuteni), precum și la ridicarea diferitelor construcții din epoca modernă.

De asemenea, zona oferea un cadru favorabil practicării vânătorii, o dovadă în acest sens constituind-o armele de silex datând din faza Cucuteni B, foarte numeroase în raport cu suprafața cercetată a așezării.

În plus, această practică era favorizată și de prezența în imediata apropiere a stațiunii a numeroaselor și bogatelor izvoare de apă sărată (slatine) din arealul Lunca - Oglinzi⁷, intens exploatate din neolitic și până în prezent, comunitățile umane de aici jucând – în opinia noastră – un rol deosebit de important atât în valorificarea, cât și în apărarea lor.

Dintre acestea, se remarcă sursa de la Lunca-Poiana Slatinei, care reprezintă deopotrivă izvorul cu cea mai mare salinitate din Moldova (maxim 168 g / l NaCl),

⁷ Gh. Dumitroaia, *Depunerile neo-eneolitice de la Lunca și Oglinzi, județul Neamț*, în *MemAntiq*, XIX, 1994, p. 7-82.

dintre cele analizate până în prezent⁸, precum și cea mai veche exploatare de sare din Europa (încă de la începutul neoliticului – cultura Starčevo-Criș – 6050-5500 BC), documentată arheologic⁹.

De altfel, sarea a constituit dintotdeauna unul din bunurile cele mai importante pentru comunitățile umane, prin prisma rolului său alimentar și terapeutic. Pe lângă consumul alimentar curent, aceasta constituia practic cel mai eficient conservant pentru diferitele produse de natură organică (de origine vegetală și animală). De asemenea, ea reprezenta totodată unul dintre cele mai apreciate bunuri destinate schimbului, o dovadă în acest sens constituind-o prezența în cadrul punctelor de exploatare din imediata apropiere a slatinelor, în nivelurile arheologice cucuteniene, a brichetajelor, ce reprezintă practic primele obiecte cunoscute, specializate în exploatarea sării.

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE TÂRGU NEAMȚ - DEALUL POMETEA

Résumé

L'étude présente se propose de passer en revue les résultats des recherches archéologiques obtenues le long du temps dans l'établissement de Târgu Neamț-Dealul Pometea, où l'on a identifié deux niveaux d'habitation de la phase Cucuteni B et, respectivement, de l'Epoque Moderne (les siècles XIX-XX).

Initialement on y a réalisé quelques sondages et en 2003 on y a effectué des fouilles de sauvegarde concernant une surface de 245 m², dans l'enceinte de la nouvelle cimetière de l'Eglise „Sfinții Voievozi”, emplasée sur un plateau d'environ 6300 m², de l'est de la colline.

Ce plateau a été créé il y a un siècle environ, lorsqu'on y a été réalisé un nivellement affectant des fois même la couche stérile, dans le but d'aplatir le terrain sur lequel allait être élevée l'ancienne maison paroissiale et ses dépendances, actuellement disparues.

Ainsi, une grande partie du niveau archéologique proprement-dit a-t-elle été détruite et au moins une partie des vestiges y trouvés ont été jetés dans des fosses de grandes dimensions (plus d'un mètre en diamètre et en profondeur), spécialement faites.

Les fouilles récentes ont consisté dans la réalisation des trois sections parallèles (S. I – 70 x 2 m; S. II – 28 x 2 m; S. III – 6,5 x 2 m) et d'une cassette (Cas. A – 6 x 6 m), qui ont facilité la découverte de quelques complexes Cucuteni B – une habitation (L. 1),

⁸ O. Weller, R. Brigand, M. Alexianu, *cercetări sistematice asupra izvoarelor de apă sărată din Moldova. Bilanțul explorărilor efectuate în 2004-2007 în special în județul Neamț*, în prezentul volum.

⁹ O. Weller, Gh. Dumitroaia, *The earliest salt production in the World. An Early Neolithic exploitation in Poiana Slatinei-Lunca, Romania*, în *Antiquity*, 79, 306, 2005 (<http://antiquity.ac.uk/ProjGall/weller/index.html>).

une âtre (V. 1) et quelques fosses – et des complexes modernes – deux structures marqués par des pierres de dimensions variées (C. 1 et C. 2) comme des quelques fosses.

A cette occasion on a découvert une grande quantité d'artefacts rapportés aux dimensions de la surface recherchée, en grande majorité fragmentaires, corrodés et calcinés.

Datant de la phase Cucuteni B on a découvert de nombreux fragments céramiques (appartenant tant à la catégorie fine qu'à la catégorie grossière) provenus de plusieurs types de vases (bols, cratères, amphores, vases tronconiques et bitronconiques, coupes bitronconiques, vases de provisions de grandes dimensions, vases à pieds, couvercles et vases-miniatures), comme des fragments céramiques Cucuteni C (vases tronconiques), plus grossiers.

On a été aussi découverte une grande quantité d'outillage lithique (outils et armes), fait surtout en silex, mais aussi en roches sédimentaires locales (grèses, marnes, calcaires), en tant que grattoirs, lames, lamelles, points de flèches et de lances, un poignard, des noyaux, des haches, une hachette, ciseaux, percuteurs, un frottoir et des meules.

De plus, on a trouvé tant des représentations plastiques (anthropomorphes et zoomorphes, y compris des protomes), comme des diverses pièces en terre cuite (poids et une rondelle) et en os (deux pièces fragmentaires, probablement des outils).

Appartenant à l'Epoque Moderne, on a découvert des fragments céramiques fines, travaillés à la roue et émaillés, comme des pièces en fer (clous, boucles, cottes de mailles, verrous, charnières, chaînons et crochets), fragmentaires et corrodées.

Les recherches archéologiques effectués jusqu'à présent à Târgu Neamț-Dealul Pometea relèvent l'importance de cette établissement le long de différentes époques historiques, vu l'emplacement de celui-ci dans une zone très favorable à l'habitation humaine, à un environnement propice et des importantes ressources des matières premières en proximité (du bois, des rocs sédimentaires locales, du sel etc.).

LÉGÈNDE DES FIGURES

Fig. 1 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Vues générales.

Fig. 2 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Plan de fouilles (campagne de 2003).

Fig. 3 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Complexe 1 (C. 1) (l'Epoque Moderne).

Fig. 4 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Atre 1 (V. 1) (Cucuteni B).

Fig. 5 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Habitation 1 (L. 1) (Cucuteni B) et Complexe 2 (C. 2) (l'Epoque Moderne).

Fig. 6 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Profil de sud-ouest du témoin stratigraphique entre S. I et Cas. A.

Fig. 7 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Céramique Cucuteni B: 1-4 vases entiers, 5 – tube de fuite fragmentaire; 6-10 – fragments céramiques à proéminences.

Fig. 8 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Céramique Cucuteni B fragmentaire: 1-3 – anses perforées horizontalement; 4-6 – anses perforées verticalement.

Fig. 9 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Fragments céramiques Cucuteni B peints (1-8).

- Fig. 10 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Profils de vases Cucuteni B: 1-3 – pieds; 4-8 – couvercles; 9-18 – bases.
- Fig. 11 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Profils de vases (bords) Cucuteni B (1-12) et Cucuteni C (13-22).
- Fig. 12 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Fragments céramiques Cucuteni C (1-12).
- Fig. 13 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Statuettes anthropomorphes féminines fragmentaires (1-6) – Cucuteni B.
- Fig. 14 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Statuettes anthropomorphes fragmentaires (Cucuteni B): 1-2 – féminines; 3 – masculine; 4-6 – androgines.
- Fig. 15 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Plastique zoomorphe fragmentaire (Cucuteni B): 1-8 – figurines; 9-10 – protomes.
- Fig. 16 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Artefacts en terre cuite (1-3) et en os (4-5) (Cucuteni B): 1-2 – poids; 3 – rondelle; 4-5 – pièces fragmentaires.
- Fig. 17 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Artefacts en pierre polie (Cucuteni B): 1, 3 – meules; 2 – frottoir; 4-5 – percuteurs; 6, 8 – ciseaux; 7 – hachette.
- Fig. 18 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Haches fragmentaires en pierre polie (1-8) – Cucuteni B.
- Fig. 19 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Artefacts en silex (Cucuteni B): 1 – noyau; 2-14 – grattoirs.
- Fig. 20 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Artefacts en silex (Cucuteni B): 1-5, 7-13 – lames; 6 – lamelle.
- Fig. 21 – Târgu Neamț-Dealul Pometea. Artefacts en silex (Cucuteni B): 1 – poignard; 2-3, 6 – points de lance; 4-5, 7-13 – points de flèches.

